

Granasztói Péter

Ki ad többet érte?

*Használt tárgyak hálójában: árverések mikrovilága
Kiskunhalason (1780–1850)*

A használt tárgyak, „cikkék” napjaink fogyasztói kultúrájának egyik karakteres és meghatározó részét jelentik. Az interneten óriási méretű és forgalmat lebonyolító, használt tárgyakat áruló, de főleg eladók és érdeklődők között közvetítő oldalakat találunk. Minden tárgytípus, minden érték kategória előfordul, a néhány forintos képeslapoktól a háztartási eszközökön keresztül a több milliós forintos régiségekig, autókig. De a használt tárgyak adásvétele az internet uralta világ előtt is széles rétegek mindennapjaiban játszott fontos szerepet, sőt ennek egyes formái napjainkban is élnek, amit használttruha-boltok sokasága és forgalma is jelez. A használt tárgyak vásárlásának motivációi rendkívül változatosak, a megélhetési nehézségektől a szubkulturális divatokig terjedhetnek. Mindezek feltárása egy kortárs néprajzi-antropológiai kutatásban viszonylag könnyen megvalósítható, amire Magyarországon izgalmas, friss példák is vannak.¹

A használt tárgyak fogyasztásának 18–19. századi történetéről már sokkal kevesebbet tudunk, aminek oka a kutatói érdeklődés hiányán kívül leginkább a jelenség azon sajátosságával függhet össze, hogy ritkán hagy maga után nyomot, írott forrásokat. Kivételt a használt ruha jelent, amelynek jelentőségével (például a 17–19. századi öltözködési szokásokban), illetve általában a használt-tárgy-kereskedők szerepével számos tanulmány foglalkozott.² Domináns e megközelítésekben a használt ruhát áruló kereskedők, boltok működésének, árukészletének és – amennyire a források engedték – a nagyobb vásárlói csoportoknak az elemzése. Például a céhbe szerveződött használttruha-kereskedők Párizsban meghatározó szerepet játszottak széles társadalmi rétegek öltözködési szokásaiban, és tevékenységükkel lehetővé tették a szegényebb rétegek számára a felső rétegek ruhadivatjának másolását.³ Magyarországon a közelmúltig a téma a történeti kutatásokban legfeljebb csak érintőlegesen jelent meg, ami alól kivétel Deák Évának a nemzetközi kutatástörténetet is ismertető és a használt ruha szerepét a 17. századi magyarországi felső rétegek körében vizsgáló tanulmánya.⁴

A használt tárgyak vásárlóinak rétegeit, motivációit, a vásárlás pillanatát már sokkal nehezebb feltárni. Daniel Roche például csak a használt ruhát áruló boltosok csődügyeiben talált adólisták alapján tudta hozzávetőlegesen behatárolni

¹ Berta (szerk.) 2012.

² Például Deceulaer 2008; Fontaine (ed.) 2008.

³ Roche 1989: 327–346.

⁴ Deák 2012.

a vásárlók nagyobb csoportjait.⁵ A használt tárgyak vásárlói ugyanis ritkán „örökítik meg” vásárlásaikat, ahogy tette azt például Péter István kiskunhalasi tábla-bíró, aki visszaemlékezésében írt a mezőváros plébánosának árverésén vásárolt tárgyairól.⁶

Míg a boltban vagy a szomszédtól, családtagtól, piacon vásárolt tárgyakról a források ritkán tudósítanak, a hagyatéki árveréseken az egyes eladott tételeknél mindig feltüntették a vásárlók nevét. Ilyen forrásokat ismereteink szerint csak Horváth József vizsgált részletesen a lébényi plébánosok hagyatékait elemző tanulmányában.⁷ Horváth részleteiben bemutatta az Adlmann Máté plébános árverésén elkelt tárgyakat és azok értékét, valamint a vásárlók csoportjait, a nagyszámú egyházi személytől a lébényi gazdákon keresztül a zsidó kereskedőkhig.⁸ A források keresztvezésére épülő aprólékos elemzése is bizonyította, hogy az árverésen vásárlók részletes vizsgálata egyedülálló lehetőséget kínál a használt tárgyak fogyasztási szokásainak tanulmányozásához.

Tanulmányunkban az árverések összetett mikrovilágát ötvenhat 1780 és 1850 között keletkezett kiskunhalasi hagyatéki, illetve vagyonárverés elemzésével vizsgáljuk:⁹ az árverési eljárás bemutatásától az egyes árverések vásárlói összetételének meghatározásán keresztül az egyéni vásárlói stratégiák és motivációk feltárásáig. A téma feltáratlansága, így az árverések világának teljes ismeretlensége miatt az egyéni esetek, az egyes árverések részletes elemzésének módszerét választottuk. Célul tűztük ki egy-egy társadalmilag-kulturálisan meghatározott esethez kapcsolódó árverés vizsgálatával a megjelent vásárlókon keresztül a társadalmi kapcsolatok, hálóok megrajzolását is.

Daniel Roche szerint a 18. század a javak, a tárgyak hiányának a világa, és éppen ezért a közvetítőknak, például a használtcikk-kereskedőknek nagyon fontos szerepük volt a tárgyak körforgásának biztosításában. Hipotézisünk szerint hasonló szerepet játszhattak az árverések is, különösen egy olyan rurális régióban, mint amilyen a Kiskunság volt a 18–19. század fordulóján, ahol, ellentétben Párizssal, nem léteztek használtcikk-kereskedők, sőt, az új, főleg a ritka, különleges, kevesek által használt áruk is hiányoztak.

A HAGYATÉKI ÁRVERÉS KISKUNHALASON

A hagyatéki vagyon árverésének okait legalaposabban a kiskunhalasi esetek elemzése alapján tudjuk feltárni, de tapasztalatainkat más vizsgálatok megállapításai is megerősítik.¹⁰ A kiskunhalasi inventáriumkészítési gyakorlat azt

⁵ Roche 1989: 337.

⁶ Péter 2000: 25.

⁷ Horváth 2001.

⁸ Horváth 2001: 348–352.

⁹ MNL BKML V.201.b.4.

¹⁰ Benda 1988: 44–45.

mutatja, hogy a legtöbb esetben csak egy összeírás készült az ingó és ingatlan vagyonról. Önmagában a javak feljegyzése egyfajta biztosíték lehetett az árvák vagy az örökösök vagyonának a megőrzésére. Később ez a gyakorlat változott, hiszen az árverések 1798-tól gyakoribbá váltak. Az árverést a főbíró rendelte el, de az ügyeket a tanácsuléseken is tárgyalták, és ott hoztak határozatokat az egyes esetekről. Az árverések elrendelésének célja néhány eladósodási eseten kívül a kiskorú árvák vagyonának a megőrzése, biztosítása volt, illetve örökösödési, vagyonfelosztási problémákat oldott meg. A kiskorú árvákat illető vagyon megőrzését úgy látták biztosítottnak, hogy (a gyakran még élő anyjuk hozományát kivéve) minden ingóságot elárvereztek. A befolyt összegből kifizették az árverés költségeit, az adósságokat (amelyek sokszor az egész bevételt elvitték), a temetési költségeket, a megmaradt összeget pedig az árvákra kellett fordítani, amit az árvák gyámja, a város által kijelölt, általában tanácstag felügyelt. Ha földek, szőlő is maradt, azt haszonbérbe adták. Ritkábban a testvérek közötti osztozkodást, öröklést oldották meg egy árveréssel, amelyre különösen akkor volt szükség, ha az elhunyt nagy adósságai voltak.

A DOBSZÓ NYOMÁBAN

Az árverés (ahogy az iratok nevezik: „a közkótya”) egyén és közösség életében játszott szerepéről, az egész eljárás megvalósulásáról nagyon kevés forrás tájékoztat. Még kevesebb ismeretünk van arról, milyen gyakorisággal került rá sor. Kiskunhalason az 1800-as évek elejéről például egy évből kettő-négy árverés jegyzőkönyve is fennmaradt. Az árverések számát rendkívüli események is befolyásolhatták: járvány vagy éhínség következtében a halálozási arány növekedésével együtt a szülők nélkül maradt kiskorú árvák száma is növekedett, ami a hagyatéki eljárások megszorodásához vezetett. Kiskunhalason például a 19. század első két évtizede ilyen időszak volt.

A hagyatéki eljárás a vagyon nagyságától függően több napig is tarthatott. A városi bíró kiküldöttjeként az előljárásság két képviselője írta, adminisztrálta az eljárást. Ezek leggyakrabban szenátorok, tanácsstagok vagy tizedbírák, jegyzők voltak, vagyis a város legvagyonosabb, legnagyobb tekintélyű személyei. Többségük nevével egy-egy árverésen visszatérően találkozunk, például Kocsi Mihály tanácstag, az árvák „kurátora” nyolc, Bretska György kilenc, míg mások két-három alkalommal voltak jelen egy-egy árverésen.

Az eljárásban résztvevők napidíjat kaptak, ami egy-két forint volt naponta. Az árveréseknek volt még egy gyakran emlegetett főszereplője, a városi dobos, akinek az árverést nyilvános helyen, például a templom előtt ki kellett dobolnia, illetve az árverésen is ő hirdetett ki minden egyes tételt. A dobos is napidíjat kapott, nagyjából feleannyit, mint az eljárást írásban rögzítő, adminisztráló tanácsstagok. Egy-egy nagyobb árverés akár öt napig is eltartott, mint Bódis János takács céhmesteré 1807-ben, amelyet március 22–23-án, 27-én, április 1-jén és 5-én tar-

tottak.¹¹ Király Bótsai István hagyatékát 1827. január 13-án írták össze, 14-én délután kezdték „licitálni”, és ez folytatódott január 28-án, 30-án és 31-én is.¹²

Az árverés lefolyásáról, hangulatáról, a vásárlók, résztvevők stratégiáiról, az esetleges összejátszásokról az általunk használt források közvetlenül nem tájékoztatnak, de néhány ismert leírás segítségével rekonstruálhatók az árverések hétköznapijai. Varsányi Péter például az utolsó hódmezővásárhelyi dobosról készített részletes leírást, amelyben a magánárverésekről is szó esik.¹³ Bár utóbbiak a 20. század elején különböztek a korszakunkban követett eljárástól, sok részletükben hasonlóak lehettek: a dobos a környező utcákban kihirdette, hogy hol és mikor lesz árverés; a tárgyakat külön-külön felmutatással ütötték dobra és ilyenkor kezdődött a licitálás; a dobos minden újabb árat fennhangon közölt a hallgatósággal, majd az utolsónál ráütött a dobra, ami az összeg törvényesítését jelentette.¹⁴

Eötvös Károly Kisfaludy Sándor hagyatékának 1844-es sümegi árveréséről szóló írása még jobban visszaadja az eljárás hangulatát, és általa a téma társadalomtörténeti mélységei is rögtön feltáruznak: ki miért ment el egy licitre, mit jelentett egy különleges tárgyegyüttes árverése egy kisebb városban-faluban, mi motiválta egy-egy tárgy megszerzését stb.:¹⁵

„Míndez [a korábban Eötvös Károly által részletesen ismertetett hagyaték] kótyavetyére került. Írásba is vették. Az írás így szólt: Néhai Tekintetes Kisfaludy Sándor Táblabíró úr elhunytával hátrahagyott ingó javaknak kótyavetye útján történt eladásáról szóló jegyzék.

Az árverésen ott volt Bogyay Lajos főszolgabíró. Sok tárgyat vett. Egyebek közt a nagy költő frakkjait ő vette meg. Akkor nagy divatban volt a frakkviselés.

A nagy költő is szerette ezt a furcsa ruhát. Fülöp József rég elhunyt s Osváld Dániel most is élő öreg barátaimtól tudom. Osváld Dániel 1842-ben hétköznapon tisztelgett nála. Sárga gombos kék frakkban, szarvasbőr nadrágban, bolyhos kürtőkalapban volt a nagy költő, fodros inggel. Valóságos francia udvarbeli alak. Úgy hallottam, a komor Deák Antal is szerette hordani ezt a viseletet. Öccse, Deák Ferenc, sohase öltötte magára.

Ott volt a kótyavetyén a rokonok közül a nagy költő unokaöccse s egyik örököse, Kisfaludy Móric, már akkor táblabíró. Ő is sok mindent összevett, mint legtöbbet ígérő. Ott volt Eitner Sándor egykori barátom és képviselőtársam, mint legényember. Ő is vásárolt, inkább kegyeletből. Ott volt a vármegyéből Kun József, később alispán. Tisztességből ment oda. Kegyelet hajtotta a nagy halott iránt.

Hanem hát kegyelet ide, kegyelet oda: az a kérdés:

– Ki ad többet érte?

¹¹ Bódis János hagyatékának összeírása, árverése és felesége allaturája: MNL BKML V.201.b.4. X.130.

¹² Király Bótsai István hagyatékának árverése: MNL BKML V.201.b.4. CC170/13.

¹³ Varsányi é. n.

¹⁴ A tanulmány ír arról is, hogy a dobos összejátszhatott vevővel, eladóval egyaránt.

¹⁵ Eötvös 2004 [1909]: <http://mek.oszk.hu/04900/04924/html/balaton0047.html>.

A város dobosa üti a dobot. Hivatalos buzgósággal üti. Napszám jár érte. Mikor kezébe adják a váltóforintot, azt mondja:

– Pedig egy konyhabeli almáriomot jobb szerettem volna!

– No csak rajta!

Meg is vette rögtön a konyhabeli almáriomot.

Az udvarra van kihordva minden szerdék. Mindent meg lehet látni, mindent jól megnézni. Mit ér? Megéri-e a hurcolkodást? Nem esik-e szét az útban? Az ember hiába ne adja ki pénzét.

Kis elkerített árnyékos kert van az udvaron. Szép tamariszkfák, buja orgonabokrok. A dicső asszonynak hajdan kedvencei. Alattuk van pihenőhelye, édes hűselője. Kőből faragott, díszes szék. November vége felé jár az idő. Hűvös napok, fagyos éjszakák. Bágyadtak már a tamariszkok is, az orgonák is. De azért bámulja a sürgő-forgó népesség. Kint az utcán ácsorgók, szájtátók sokasága. És talicskák és talyigák és egylovas és szamaras kocsik, hogy a megvett ingó-bingót elszállítsák.

– Ki ad többet érte?

Meg-megperdül a dob, szinte sérti a fület. De sírók, panaszkodók, sorsüldözöttek, átkozódó alakok, kárvallottak nincsenek. Kihalt a két dicső hitvestárs, s nem maradt utánuk senki, Szegedy Róza tizenkét éve álmodik már a sümegei temetőben. Sírján, sírkövén ott tartja éber szemét Csobánc vára, Tátika vára. Annyi ábrándnak, annyi meleg érzésnek, annyi édes búsongásnak ragyogó fészkei egykor. – De ott fekszik már közelében a nagy költő is. Sírdombja még kopár, de Szegedy Rózáját már fű benőtte, virág koszorúzza.

És örökké koszorúzza mind a kettőt a hálás nemzet élő kegyelete.

Haj, de az a dobszó. S az a:

– Ki ad többet érte?

A nemzet nagyjainak apró-cseprő dolgát mégse volna szabad kótyavetyére bocsátani.”

A KISKUNHALASI ÁRVERÉSEK ÖSSZETÉTELE

A számítógépes adatbázissal végzett elemzéseink kétszáz teljes, a kvantitatív elemzésre alkalmasnak ítélt 1760 és 1850 között keletkezett inventáriumon alapultak.¹⁶ Ezek között ötvenhat hagyatéki, illetve vagyónárverés található. Viszonylag ritkán (kétszázból ötvenhat esetben) követte tehát árverés a hagyatéki összeírást, becslőt vagy osztályt. Az árverést szinte minden esetben megelőzte a vagyontárgyak összeírása; ezek közül azonban nem mindegyiket árverezték el, sőt, előfordult, hogy az ingóságoknak csak töredéke került „dobszó” alá.

Ennek az ötvenhat esetnek az időbeli eloszlása (az iratok keletkezési évét alapul véve) különbözik a teljes, kétszáz inventáriumot tartalmazó halmazétól.

¹⁶ Granasztói 2010: 36–37.

1. táblázat

Az árverések száma és eloszlása 1760 és 1850 között

	Árverés (db)	Árverés (%)	Inventárium (db)	Inventárium (%)
1760–1790	3	5,4	43	21,5
1791–1820	37	66,1	108	54,0
1821–1850	16	28,6	49	24,5
1760–1850	56		200	

Az 1790 előtti időszak mélyen alulreprezentált, és még ebből a három esetből (5,4%) is egy 1790-ből való. A következő időszakból (1791–1820) az árverések több mint kétharmada származik, a harmadik harmincéves időszak (1821–1850) pedig enyhén felülreprezentált. A hagyatéki vagy vagyonarverések készítése igazából az 1790-es évek legvégén, 1798-tól kezdődik, és akkortól készítésük gyakorisága ugrásszerűen növekszik.

Ha az ötvenhat esetet a hagyatékot hátrahagyók születési éve alapján rendezzük, még karakteresebben láthatóvá válik az árverések eloszlásának egyenetlensége.¹⁷ Az 1723 előtt születettektől, az általunk első generációnak nevezett,¹⁸ a redempcióban részt vevő földváltóktól egyetlen árverés maradt ránk, de még az 1724–1754 között született második generáció tagjai közül is csak tizennégy (25%), míg a harmadik generáció tagjai az esetek 57%-át adják.¹⁹ Ez a generációs eloszlás nagyban befolyásolja a csoport társadalmi összetételét is, hiszen a földaprózódás következtében a „harmadik” generációnál a nagyobb redemptus birtokok száma drasztikusan lecsökkent. A nagyobb (100 forintnál magasabb értékű) fölbirtokkal rendelkező gazdákat három-négy eset képviseli, míg a többség a korszak jellegzetes fölbirtok-kategóriáját reprezentálja, a 25–50 forintost, illetve a 0–25 forintos, kevés földet birtokló vagy földnélküli irredemptus (házasszerűnek megfelelő) rétegeket.²⁰ A társadalmi összetétel másik sajátossága, hogy az iparos-, kereskedő-, értelmiségi rétegek 33%-át jelentik az ötvenhat esetnek, és ezen belül különösen az iparosok nagy száma meglepő.²¹

¹⁷ A születési évet az anyakönyvek adatai alapján állapítottuk meg: MNL OL X.2302. A 702–706; uo. X.6582. A 5144–5147.

¹⁸ Granasztói 2010: 40–41.

¹⁹ Tíz esetben nem tudtuk megállapítani a születési évet.

²⁰ A helyi sajátosságok miatt nehéz megállapítani a valós földvagyon, mert annak nagyságát korszakunkban redempciós forintban adták meg. Ennek hátterében az állt, hogy az ezen a területen élő kun népcsoport 1745-ben visszavásárolta a 18. század elején elvesztett szabadságát és kiváltságait. Az önmegváltás (redempció) terheit az egyes helységek lakosai fizették ki, akik részvételük arányában kaptak fölbirtokokat. Egy redempciós forint váltság után a határ különböző részein meghatározott mennyiségű fölbirtok (szántó és kaszáló) járt, például egy 30 forintos birtok körülbelül 12 hold területnek felelt meg.

²¹ Ennek okait nem tudjuk, feltételezzük, hogy a nem törzsökös református redemptus közösséghez tartozók esetében a törvényi előírásokat jobban betartották, illetve az utóbbiaknak nem voltak rokonai a városban, ezért az öröklést, az árvák sorsát sokkal nehezebb volt megoldani.

AZ ÁRVERÉSEK VÁSÁRLÓI

Az árverések vásárlói körének, illetve a vásárlási motivációknak a meghatározásához több esettanulmányt készítettünk. Ezt a módszert a vásárlók nagy száma is indokolta (az ötvenhat árverés 4969 tételt és a többszöri vásárlások miatt hozzávetőlegesen 1600 vásárlót tartalmaz), hiszen nem volt lehetőségünk minden vásárló azonosítására, társadalmi helyzetének meghatározására. Az esetek mikroelemzése lehetővé tette a különböző források keresztezését, vagyis a birtokunkban lévő inventáriumok, házösszeírások, anyakönyvek, adóösszeírások, illetve a Kiskunhalas történetéről készült tanulmányok egyes személyekre vonatkozó adatainak összegzését. Mindezek segítségével meglepően nagy arányban sikerült azonosítani az esettanulmányokban szereplő vásárlókat.

Az egyes esetek kiválasztásakor fontos szempont volt, hogy minden társadalmi réteg reprezentálva legyen. Mivel azonban kiemelten érdekelt bennünket, hogy a különleges társadalmi helyzetűek egyedi tárgyait kik vásárolják meg, a közelebbiről vizsgált esetek közé bekerültek a katolikus plébános, egy görög és egy zsidó kereskedő, valamint egy módos iparos hagyatékának árverései. Hasonlóan fontos volt a mezővárosi gazdarétegek vizsgálata a nagygazdaktól a földnélküli irredemptus rétegekig.

Egy ritka lehetőség: a plébános árverése

Neel János a katolikusok 1769-es betelepítését követően a harmadik plébános volt, 1777 és 1780 között.²² Fiatalon, harmincnégy évesen hunyt el 1780. szeptember 9-én. Hagyatékának összeírása három nappal halála után készült, míg hagyatékának árverésére szeptember 25-én került sor. Az árverést az egyház részéről Major Mihály „adminisztrátor” készítette, aki 1780-tól huszonegy évig volt a plébános. A város kiküldötte Benedek István katolikus kurátor és városi tanácsstag, valamint a református Bikády István tanácsstag volt.

Neel János inventáriumában egyedi, ritka tárgyak sokaságát tartalmazó tárgyegyüttes összeírása történt meg. Az ő inventáriumában bukkant először fel a tárgyak ilyen széles köre, amelyek a beköltözésekor érkeztek a városba (almáriumok, pohárszék, bőrszékek, egyedi ruházat, ónedény-készlet, kávésedények stb.). Ezért hagyatékának árverése nagy lehetőséget jelentett a Halason élőknek ritka, nehezen megszerezhető tárgyak vásárlására. Erre utal Péter Ferenc kerületi kapitány, táblabíró visszaemlékezése is, aki miután bátyjával megosztott az apai vagyonon, hiányzó tárgyainak egy részét a plébános hagyatékából pótolta.²³ De vajon kik voltak azok, akik éltek ezzel a lehetőséggel?

²² Neel János hagyatékának becsúje és árverése: MNL BKML V.201.b.3. H1/2.

²³ Péter 2000: 25.

A hagyatéki összeírás 310 tételből állt, ebből az árverésen 199 szerepelt, ahol legértékesebb és legritkább tárgyai mind elkeltek.²⁴ A 199 tétel 69 vevő között oszlott meg. Számos vevő több tárgyra is licitált, illetve több tárgyat is megvette:

2. táblázat

A legtöbb tételt vásárló vevők Neel János árverésén

Vásárlók és viselt tisztségeik, vallásuk stb.	Árverési		Érték	
	tétel (db)	tárgy (db)	Ft	kr
Bibó György tanácsstag, főbíró	22	61	95	43
Kamhal János nemes, katolikus	17	66*	77	47
Péter István nemes, főbíró	9	12*	73	53
„Halasi plébános”	19	64	42	23
„Majsai plébános”	9	22	20	14
Péter Ferenc nemes, táblabíró	8	11	15	8
Bikádi János jegyző	5	11	13	7
Lakos Gergely irredemptus gazda	8	12	13	19
Samu István asztalos	9	26	10	25
Szuper János kovács, céhmester	6	10	10	40
Benedek István nemes, katolikus kurátor	6	9	11	59
Rádóczy Márton katolikus kántor	11	20	5	0
Molnár János főbíró	2	5	10	13
„Moses zsidó”	2	2	11	42
Martini Sámuel redemptus nagygazda	5	5	4	49
Figura Márton redemptus nagygazda	3	6	6	33
Mihalovitz Gábor szücsmester	3	4	2	50
„Ambrus görög”	3	15	3	45
Tormássy János református lelkész, püspök	2	2	3	37
Rotsmán Mihályné, redemptus nagygazda felesége	3	5	1	45
Munkácsi István asztalosmester	3	3	1	42
Horányi András	5	5	1	34
Gaál József „kisbejáró” szabómester	3	4	2	50
„egy zsidó”	4	4	1	55
Petrotzki István takács	2	2	2	73
Bornemissza László kovács	3	22	4	25

* Egy 6 Ft értékű sertés is köztük van.

** Két kocsis ló 23 Ft értékben is köztük van.

²⁴ Kivételt a 34, árverésre nem került könyvön kívül például háztartási tárgyak jelentettek, amelyek között ott találjuk az elhunyt pap könyvtartó almáriumát, íróasztalát „cancellussal”, éjjeli ládáját, napernyőjét és ezüstös pipáját, továbbá értéktelenebb szerszámokat is.

A több tételt vásárlók csoportja szinte kizárólag a mezőváros legmódosabb, legnagyobb presztízsű tagjaiból áll. A katolikus egyházi méltóságokat az új halasi és a kiskunmajsai plébánoson kívül a katolikus kántor képviseli, de a református lelkész is vásárolt néhány tárgyat. Utóbbi két uborkás óncészt és egy közönséges paplant vásárolt, ami egyszerre jelezheti, hogy Neel János tárgyai (akár egy-egy darab is) ritkák, különlegesek voltak, de azt is, hogy nem mindennapi esemény volt Halason ez az árverés, amire még a református lelkész is elment. A kántor és a halasi új plébános nagy mennyiségű tárgyvásárlását már sokkal inkább egy új háztartás berendezése motiválhatta. Az 1780 és 1784 között kántorként működő Rádótzai kisebb értékű konyhai-háztartási tárgyakat, ágyneműt és feltehetően valószínűleg kisebb képeket vett, a legértékesebb tétel egy fehér lepedő 1 Ft 36 kr értékben. Az új halasi plébános már sokkal több tárgyat és nagyobb értékben vásárolt. Nagy mennyiségű konyhai-háztartási tárgyon kívül több bútort is vett, amelyek között egyaránt találunk egyszerűbbeket és különleges, ritka darabokat is: két kisebb nyoszolyát, egy tábort asztalt és egy sokkal értékesebb diófa asztalt (3 Ft), ami a cselédházban volt. A legritkább és legértékesebb bútor egy több mint 4 Ft-ért megvett zöld pohárszék volt, ami ebben az időszakban különleges bútornak számított Halason. Vásárlásai között kiemelkedő értékű a hosszú mente 17 Ft-ért, ez feltehetően papi viselet jellegzetes darabja volt.

A majsai plébános is nagy összeget áldozott vallási képekre (16 darab, 11 Ft 50 kr), valamint egy különleges ruhadarabra: egy ujjas német köpönyegre (5 Ft). Neel Jánosnak több értékes felsőruhája volt, a legértékesebbet, egy új selyem palástot „Moses zsidó” vette meg 11 Ft 30 kr-ért, míg „december” nevezetű téli bundáját Csorba Mihály céhalapító csizmadia 8 Ft 21 kr-ért. Utóbbi két vásárló csak egy, illetve két kisebb tételt vett, vagyis kifejezetten ezek a nagyon értékes tárgyak érdekelték őket. Neel János felsőruhái nem keltették fel a városi vezető elit érdeklődését, pedig azok általában a társadalmi reprezentáció egyik legfontosabb kellékei voltak; valószínűsíthető, hogy ezek különböztek a helyi divattól.

Neel János többi felsőruháját, a lajblikat (posztó kabát vagy mellény) is két iparos, a kovács céhmester és egy asztalosmester vásárolta meg más ritka és különleges tárgyakkal együtt, mint például a kávésedény, a lábravaló, a kesztyű és a pároskés (kés-villa egyben). A pap polgári ruhái közé tartozó cipellőjét és nadrágját is egy iparos, a céhalapító takács Petrotzki István vette meg. Az iparosokon kívül zsidó és görög kereskedők is licitáltak az árverésen. Míg Ambrus görög legértékesebb vásárlása 14 zsebbe való kendő volt, addig „egy zsidó” kis értékű tárgyakat, cipellőt, lámpást, aranyértéket és egy madárházat vett.

A helyi redemptus gazdaelit legfelső városi tisztségeket is betöltő, akár a tíz legtöbb adót fizető lakos közé is tartozó tagjai számára más tárgycsoportok (például nem a drága felsőruhák) voltak érdekesek. Bibó György például, aki ősi református nagygazda család tagja, közel 100 Ft értékben vásárolt tárgyakat. Ő 1785-ben a nyolcadik legmagasabb adót fizette, de 310 juha, 21 marhája és 81 lova még így is eltörpül a város kiemelkedően leggazdagabb lakosa, a katolikus Kamhal János vagyonához képest, akinek 1466 juha, 205 marhája

és 96 hold szántóföldje volt.²⁵ Mind a ketten a nagy reprezentációs értékkel bíró presztízstárgyakra áldozták a legtöbbet. Míg Kamhal egy diófa almáriumért adott 30 Ft-ot, addig Bibó 22 Ft-ot szánt egy ezüst zsebórára, de hasonló nagyságrendben, körülbelül 20, illetve 24 Ft értékben vásároltak 43, illetve 36 darab ónedényt vagy ón evőeszközt. Markáns különbség más tételeknél jelentkezik. Bibó György szintén presztízstárgynak számító ágyneműt (például 10 Ft értékben két dunyhát) és abroszokat vásárolt több mint 26 Ft-ért, míg Kamhal János az almárium mellé vásárolt körülbelül 14 Ft-ért bútorokat, például egy értékes nagy nyoszolyát és nyolc bőrrel párnázott széket. A református nagygazda további különleges, ritka tárgyakat is vett, mint egy madárorgonát (egy madárral, kalitkával), fegyvereket (flintát és pisztolyt), összesen 11 Ft-ért. Végül, de nem utolsósorban fontos megemlíteni, hogy a plébános két kávédarálóját is a két nagygazda vásárolta meg 53 kr, illetve 1 Ft 23 kr értékben. Utóbbiak alapján nem pusztá feltételezés, hogy új, különleges és ritka tárgyak átvételének-terjedésének pillanatát rögzítette az árverési jegyzőkönyv. A plébános árverése több hasonló új tárgy terjedésében, átvételében is (például almáriumok, bőrszékek, ónedények, különleges fegyverek, textíliák, ágyneműk, civilizációs tárgyak) ritka, egyedi szerepet tölthetett be.

Péter István a második legtöbb adót fizető személy volt 1785-ben, de éppen az árverés idején osztozkodott öccsével, Péter Ferencsel, akitől a szülői ház átengedéséért cserébe készpénzt kapott. Ez magyarázhatja, hogy Péter István az öccse által elköltött pénz többszörösét adta ki az árverésen, közel annyit, mint Kamhal János. Egyértelműen a különleges és ritka tárgyakat kereste. Kilenc tételre licitált, amelyek között található két kocsis ló (23 Ft) és egy különleges kis kocsi (lectica) kis fekete lóval 24 Ft értékben. A harmadik különleges tárgy egy falióra volt, illetve a két legértékesebb – kék pamut – derékaljat is ő vette meg több mint 7 Ft-ért. Öccse, aki mint említettük, visszaemlékezésében is írt az árverésről, már csak 15 Ft értékben vett tárgyakat, elmondása szerint olyanokat, amelyek az osztozkodás miatt hiányoztak a háztartásból: sok ágyneműt, két különleges tételt (két értéktelen madárkalitkát), valamint a „kardinalist” ábrázoló festményt.²⁶

Az árverést készítő tanácsstagok, a város főjegyzője, Bikády István és a katolikusok vezetője, Benedek István kurátor is vásárolt az árverésen 13, illetve 11 Ft értékben ágyneműt, textíliát és néhány ritkább tárgyat, míg Molnár János főbíró, néhány nagygazdához hasonlóan, szintén elsősorban ágyneműt vett. A fiatal Neel Jánosnak feltehetően különleges és jó állapotú textíliái és ágyneműi voltak, amelyekre az árverési jegyzőkönyv tanúsága szerint nagy volt a kereslet.²⁷

Összességében tehát a plébános tárgyaira licitálók nagyon vegyes társadalmi összetételű csoportot alkotnak. A helyi elit, a céheket alapító iparosok, a kevés Halason élő kereskedő nagy és ritka lehetőséget látott ebben az alkalomban

²⁵ Szabó 2001: 190.

²⁶ Péter 2000: 25.

²⁷ Az ágyneműt vásárlók között ott találjuk a városi iparosok széles rétegét, és az iparosok szerepelnek a több tételre licitálók csoportjában is.

tárgyi világának gyarapítására. A katolikus közösség is látványosan aktív volt. A plébános vallásos tárgyai különlegeseek lehettek, érthető, hogy ezeket ők vásárolták meg. A papok és a kántor vásárlása mögött már más okokat is kell keresnünk. Ők a plébánoséhoz hasonló tárgyi környezetük gyarapításának, kialakításának lehetőségét ragadták meg az árverésen való aktív részvétellel.

A plébános tárgyai iránti nagy érdeklődés összefügghet azzal is, hogy a 18. század végén új, illetve különleges tárgyakhoz hozzájutni sokkal nehezebb lehetett, mint a 19. század közepén. De mennyire lehet egyedi eset ez az árverés? Más különleges társadalmi helyzetű és egyedi tárgye gyüttessel rendelkező rétegek hagyatéka is hasonló érdeklődést váltott ki?

Vásárlók egy görög és egy zsidó kereskedő árverésén

A katolikus plébános árverése után csak az 1790-es évek végén került sor újból, de ekkor már folyamatosan hagyatéki árverésekre. Közülük az egyiket, 1799-ben, szintén egy különleges társadalmi helyzetű személy, Czéberer György hagyatéka kapcsán rendezték, aki vasáru-kereskedő volt, ennek megfelelően gazdag és városias tárgyi világgal rendelkezett.²⁸ Közel 150 tételes inventáriumából csak 45 tételt árvereztek el, de ezek között megtalálhatóak voltak értékes bútorai, ónedényei, háztartási és szőlőfeldolgozó eszközei (hordók, kád). Az árverésen ebben az esetben is a város gazdag elitje jelent meg, például tanácstagok, nemesek, nagygazdák, iparos céhmesterek, valamint görög és zsidó kereskedők. A közép- vagy kiscgazda rétegek, földnélküliek szinte teljesen hiányoztak a vásárlók közül. Bár néhány értéktelen eszköz is szerepelt az árverésen, a tárgyak többségének értéke olyan magas volt, hogy ez már eleve leszűkítette a vásárlók körét.

A legdrágább tárgyak között ott találjuk a kereskedő városias-polgáris bútorait: sublótot, almáriumot, diófa asztalokat, székeket stb. A tizenegy tételt (bútorok, szobai dísz tárgyak) kilenc személy vásárolta meg. A korszak legértékesebb és társadalmi presztízst jelző bútorát, a sublótot egy az árverésen és az adóösszeírásban is „Nagy Sándor úrnak” nevezett céhalapító csizmadia céhmester vette meg, aki már redemptus volt 1802-ben, és 53 forint után járó mennyiségű földdel rendelkezett. Aponyi Nagy Pál módos tanyás gazda a „pohárszék almárium” megnevezésű bútor alsó részét vásárolta meg a sublót árának harmadáért; ez valószínűsíthetően egy alacsony szekrény volt. Ez a gazda 125 forintos földekkal rendelkezett, és 1807-ben már „öreg” jelzővel írták össze, ami arra utalhat, hogy fia önállósult; az almáriumot, valamint két diófa háttámlás széket akár neki is vásárolhatta. A nagy diófa asztalt több mint 6 Ft-ért Szalay József nagygazda (176 Ft-os birtoka volt) vette meg, aki négy évvel később, 1803-ban elhunyt, hagyatékát összeírták, illetve egy részét elárverezték. A diófa asztal egy gazdag, a vásáruboltoséhoz hasonló módon sublótból, pohárszékéből, több értékes nyo-

²⁸ Czéberer György hagyatékának összeírása és árverése: MNL BKML V.201.b.3. H5/18.

szolyából álló tárgyegyüttesbe került. Az asztal – amihez az árverés idején már tartozott három diófa háttámlás szék – 14 Ft-ért az „asszonyé” lett, vagyis Szalay özvegye vásárolta meg.²⁹

Bár hasonló pontossággal a többi tárgy útját nem lehet nyomon követni, az eset analógiaként is szolgálhat, például Besnyei György (tanácsstag és 1804-ben főbíró) esetéhez, aki négy børszékot vett szintén saját lakóterének berendezéséhez, presztízisének növeléséhez. Bútort nemcsak a helyi redemptus elit tagjai vásároltak, hanem például egy-egy nyoszolyát Dózsa Mátyás mészáros (mészárszék-árendátor) és redemptus gazda, valamint „Ábel zsidó” is. Utóbbi alatt feltehetően Prégel Ábel kereskedő értendő, aki két évvel az árverés előtt költözött a városba, és feltételezhető, hogy a tárgyat szobája berendezéséhez vásárolta. A bútorvásárlók között egyetlen kisebb vagyonú, a gazdák középrétegébe tartozó személy található, de Keresztúri Péter csak egy 1 Ft értékű fenyőfa asztalt és egy 3 kr értékű kis fogast vásárolt (valamint 1 Ft-ért egy teknőt).

A többi tárgy elitből kikerülő vásárlói között több tanácsstag, városi tisztviselő is található, akik egy-egy értékes vagy értéktelen tárgyat vásároltak: ezüst kávékanalat, kulacsot, tükröt. A vasáru-kereskedő hétköznapi tárgyai is különlegesen, kulturálisan is meghatározottak, sajátosak lehettek, ami magyarázza a vásárlók összetételét. A plébános például három tálalávalót vett, míg a már említett Dózsa Mihály egy páros csontnyelű kést nyolc rossz kisvillával, míg a bognár céhmester egy bádóg borstartót.

A különféle használati tárgyakat, szerszámokat, hordókat is a redemptus elit tagjai vásárolták. Nagyobb mennyiségű (háromnál több) tárgyat – az özvegyen kívül, akihez az ónedények kerültek – Dózsa Mihály, valamint Bulich Isdor görög kereskedő vásárolt. Előbbi háztartási eszközöket vett, vagyis saját háztartásának hiányzó darabjait pótolta, míg a kereskedő néhány értéktelen, de különlegesnek számító tárgyon kívül (késtartó fonott kosár, tűzszerszámtartó, citera) 2-2 Ft értékű dunyhát, illetve derékaljat vásárolt. Az ágyneműket a nagygazdák is megvehették volna, de ők – a helyi elit kivételével – nem jelentek meg az árverésen. Feltételezhető, hogy a tárgyak értékén kívül azok nem hagyományos-mezővárosi jellege is távol tartott sok vevőt.

Az előző példák azt jelzik, hogy a tárgyaknak magas pénzbeli értékük mellett volt erős társadalmi-kulturális jelentése, illetve meghatározottsága is. Hogy mennyire befolyásolta az árverésre kerülő tárgyak tulajdonosának társadalmi helyzete, a tárgyak sajátos jellege az árverésen megjelenők és főleg a vásárlók körét, talán legjobban Lébel Salamon zsidó kereskedő vagyonának árverése kapcsán vizsgálható.³⁰ Lébel Salamon nem tartozott a város vagyonos kereskedői

²⁹ Szalay József hagyatékának összeírása és árverése: MNL BKML V.201.b.4. Z142.

³⁰ Lébel Salamon vagyonát azért árverezték el, mert Szilágyi János gazda 60 Ft értékben adott neki régi bankócedulát, amit Lébel új bankócedulákkal fizetett volna vissza. De a gazda rájött, hogy pénze nincs biztonságban, nincs „semmi securitás”, ezért Lébelék a bérelt házukban található összes eszközüket ajánlották biztosítéknak (Lébel [Löbl] Salamon vagyonának összeírása és árverése: MNL BKML V.201.b.4. O95/5).

közé, 1800-ban jött Halasra, majd eltávozott és visszajött, de még 1817-ben, harmincnolc éves korában is szolgálóként írták össze. Bár tárgyai típusukban városiasak voltak, értékük jóval alacsonyabb volt, mint Czéberer György hasonló tárgyaié. A teljes ingóvagyon tartalmazó összeírás 55 tételéből 48-at árvereztek el. A tételek felét a helyi zsidóság képviselői vásárolták meg. Az árverést végző tanácsi kiküldött, Végi Mihály őket „zsidó” megnevezéssel és a keresztnevükön vagy a viselt tisztség alapján írta össze („Salamon zsidó”, „Mózes zsidó”, „sachter zsidó”, „bába zsidó”), így azonosításuk a viszonylag kicsi, de azonos keresztnevet is tartalmazó helyi zsidó közösségben több esetben bizonytalan. A huszonegy tétel hét vásárló között oszlik el, de kiemelkedik „József zsidó”, aki több mint 22 Ft értékben vásárolt ágyneműt (két dunyha, lepedő, vánkos) és egy fiókos almáriumot. A nagyszámú ágyneműt mind zsidók vásárolták fel, mint ahogy a vasáru-kereskedőt a görög kereskedő. A zsidó vásárlók ágyneműn kívül szinte csak bútort vásároltak (ezek értéke nem volt magas), például a hat borszékéből ötöt, viszont a háztartási eszközök közül csak négy tétel került hozzájuk. A szakrális vagy más okokból sajátosan zsidó tárgyakat is ők vásárolták meg: zsidó könyveket, keretezett képeket, fali gyertyatartókat, függönytartó kereteket az ablakokra. Valószínűleg többségükben a városba beköltöző, szobát, házat bérlő zsidók vásárolták meg a letelepedéshez szükséges tárgyakat. „Mózes zsidó” vásárolt a katolikus plébánostól is, akárcsak „József zsidó” egy redemptus kovácstól, Kupa Mihálytól, a zsidó bába pedig Hunyadi József gazdától.

A tárgyak másik, jóval értéktelenebb felét (13 Ft, szemben a zsidók által vásárolt 47 Ft-tal) a mezővárosi társadalom iparos-³¹ és gazdarétegei vásárolták meg. A nagy különbséget alapvetően az ágyneműk több mint 29 Ft-os tétele okozza, amely kizárólagosan a helyi zsidók között talált vásárlókra. A tárgyak értéke nem befolyásolhatta a vásárlók körét, hiszen a mezővárosi elit tagjai közül többen is jelen voltak az árverésen és licitáltak is kisebb értékű tárgyakra. Például a katolikus tanácsstag és nagygazda Benedek András egy tormareszelőt és egy ón sótartót, a fiatal református kántor, Győrfi Gáspár egy bádog fűszerszámtartót és egy több mint 1 forint értékű óntálat és egy kis értékű leveseskanalat, Tari István tanácsstag, nagygazda, későbbi főbíró pedig egy bádog kanáltartót vásárolt tíz kanállal. A felsorolt tárgyak egy alföldi mezővárosban mind különlegesek és ritkák lehetnek. De a vásárlások mögött akár feltételezhető a kíváncsiság is, hiszen egy zsidó kereskedő árverése nem volt mindennapos esemény a városban. A nagyobb értékű bútorok közül egy módos gazda, Boditsi János vásárolt meg egy „paraszt ládát” 1 Ft 42 kr-ért. A redemptus gazdarétegeket ez a tárgy akár mint hagyományos tárolási eszköz is érdekelhette, vagy mint társadalmi rétegük esetében a lányok hozományának tipikus tárgya.

A többi kisebb értékű tárgy vásárlói között egy-egy gazdán és szegényebb iparoson kívül az irredemptusok, tehát a földvagyonnal nem rendelkezők képviselői

³¹ A több mint 2 Ft értékű ágyat, „nyoszolyát” Ladányi István csizmadia vásárolta meg, míg egy darab borszékét (a hatdarabos együttesből) Martini Sámuel, aki módos redemptus gazda volt, és ő maga (vagy egy hasonló nevű személy) 1802-ben boltot nyitott a piactéren.

is megtalálhatóak voltak. Ennek a társadalmilag erősen differenciált csoportnak vagyonos képviselői ekkor szerepeltek először árverésen. Dobrádi János például a parasztládával egyenértékű serpenyőt és egy 4 kr-os butellát vett. Az adóösszeírás szerint hét nagyállata és 4 akó bora volt 1802-ben, míg két másik, feltehetően vagyonos juhásznak 20-30 juha jelentette fő vagyonát.³²

Lébel Salamon esete megerősítette, hogy a tárgyak tulajdonosának társadalmi-kulturális helyzete, illetve az ebből is következő sajátos tárgyi világa befolyásolta, hogy kik mentek el egy árverésre. A zsidó közösség tagjai más árveréseken is felbukkantak, de ebben az esetben az árverésre kerülő tételek fele hozzájuk került. Ugyanakkor látványosan jelen volt a városi nagygazda-nemesi elit is, őket is érdekelték a különleges, akár értéktelen tárgyak. A redemptus gazdarétegek viszont alig voltak jelen, a háztartási tárgyak többségét iparosok, illetve módos, juhokat tartó (juhász) irredemptusok vásárolták fel. E tárgyak is speciálisak voltak és a városban ritkák lehettek, mint például az utóbbiak által vásárolt sütőeszközök (két serpenyő, egy tepsi).

Iparoskapcsolatok: Bajnok István asztalosmester árverése

Az iparosok és kézművesek szintén a mezővárosi társadalom karakteres csoportját alkották, és meglepően sok velük kapcsolatos árverési jegyzőkönyv maradt fenn. Így a sajátos társadalmi-kulturális helyzetűek árveréseinek elemzésekor nélkülözhetetlen egy iparos példája. Bajnok István harmincnyolc éves asztalos hagyatékát az előző esetekkel körülbelül egy időben, 1805-ben árverezték el.³³ A 385 tételes hagyatéki összeírás 339 tételét árverezték el, melynek egyik legnagyobb, körülbelül 150 darabos egységét az asztalosi munkához kötődő szerszámok jelentették. De nem ez magyarázza, hogy 205 tételt biztosan iparosok vásároltak meg.

Az asztalos-lakatoscéh asztalos tagjai közül öten-hatan is vásároltak tárgyakat. Ez a csoport lehetett az elhunyt legszűkebb közössége, akikkel szakmai és más kapcsolatokat is fenntarthatott: az „asztalos maiszterek” vásárolták meg közösen Bajnok István félkész termékeinek egy részét (például 14 „nyoszolya tornya”, 11 „készületlen nyoszolya”, 17 „félmunkába való karszék”), mintegy 49 Ft értékben. Egyéni vásárlásai során a szerszámok, asztalos eszközök szép számmal szerepelnek, „Gábor asztalos” például kisebb értékben srófokat, szorítót, lineát (vonalzó) vett. A város ismert és feltehetően jól felszerelt műhellyel rendelkező asztalosi, mint Latabár János – aki már redemptus is volt, továbbá tagja a kistanácsnak – csak kisebb értékű tárgyakat vettek. Latabár például festékesbögréket, fa jegyzőmértéket és más tárgyakat, Munkács István két tételt (közte egy drágább szegletmértéket), Samu István pedig csak deszkákat. Más mesterek komolyabb és drágább eszközöket is vásároltak: műhelyfelszerelésüket

³² MNL BKML V.201.d.2. 1802/1803. 309.

³³ Bajnok István hagyatékának összeírása és árverése: MNL BKML V.201.b.4. R110/29.

egészíthették ki vagy teremthették meg. Nagy Mihály kilenc tétele közül kiemelkedik az 5 Ft értékű esztergályozó és az 1 Ft-os festékesfiók festékekkel. Szabó István asztalosinas 8 Ft értékben a három árverésen szereplő „műhely” megnevezésű tétel (szerszámkészlet lehetett) egyikét vette meg. Tomo Imre viszont Bajnok István házát vásárolta meg 570 Ft-ért, amiben a lakószobája és műhelye is volt, valamint 20 Ft értékben néhány szerszámot, de leginkább ágyneműt (párna, derékalj, két vánkos). Mindezek alapján meglepő, hogy bár az asztalosok vásároltak a szerszámok közül, Tomo Imre házvásárlását leszámítva összességében csak kis értékben és kevés tételt.

Bajnok Istvánnak három „műhelye” közül a legértékesebbet („műhely minden hozzávalóval”) Bordáts János bognár vásárolta meg 17 Ft-ért, egy nagy ládával (9 Ft), két székkal, valamint vett még a műhellyel azonos értékben egy „asszony réklit” és egy „rékli szoknyát” is.³⁴ Több faragó, ács, bognár is volt a vásárlók között, akik szerszámkészleteiket egészítették ki, például Kis János ács-molnár nyolc kisebb szerszámot, fűrész, gyalut, vésőt, sniccet és hasonlót vett. Az iparosok másik köre: csizmadiák, szücsök, takácsok, egy tímár és egy kékfestő szintén vásároltak nagy mennyiségű asztalosszerszámot és háztartási eszközöket. Lakatos György csizmadia 1 Ft értékű fazekas almáriumot vett hét egyéb tárggyal, Mihálovics Gábor szücsmester és Pap József csizmadia hét-nyolc tételt vásároltak a háztartási tételek közül. Nyolc-kilenc csizmadiamester vásárolt különböző tárgyakat, ami összefügghet azzal, hogy az elhunyt asztalos anyósa a néhány évvel korábban elhunyt Segesvári Szoknya Mihály csizmadia céhmester özvegye volt. Hozzá szintén nagy értékben kerültek tárgyak és anyagok, például vászon (14 Ft) és 80 kévé nád (8 Ft), valamint egyéb textíliák és háztartási eszközök. A különféle kézművesek ilyen koncentrációja mindenképpen jelzi, hogy Bajnok István a halasi módos kézműves közösség egyik meghatározó alakja lehetett. Mind szerszámjai, mind háztartási eszközei egyedi, ritka darabok voltak, hiszen a leginkább speciális szakmát űző, ritka kézműves mesterek is felbukkantak a vásárlók között, mint például Spiler Henrik kékfestő, ruhafestő vagy Mihó Miklós könyvkötő.

Bajnok István esete nem egyedi, Bódis István takács két évvel későbbi, nagy tétel számú (369) árverésén teljesen hasonló vásárlói kör figyelhető meg.³⁵ A vásárlások egy jelentős része a takácscéh tagjaihoz, hat-hét mesterhez köthető. Az asztalos esetével ellentétben a nagy mennyiségű takácsszerszámot többségében, a négy nagy értékű (körülbelül 40 Ft/darab) szövöszéket pedig kizárólag takácsok vásárolták meg. A ruházatot és az ágyneműt szintén csak iparosok vásárolták meg, így a 20 Ft-os asszonybundát maga a takács céhmester, míg négy másik városias ruhadarabot (ujjas mándli, dolmány, köpönyeg, lajblí) egy csizmadia.³⁶

³⁴ Rékli: blúz- vagy kabátszerű női ujjas, polgári ruhadarab.

³⁵ Bódis János hagyatékának összeírása, árverése és felesége allatúrája: MNL BKML V.201.b.4. X130.

³⁶ Módos gazdák csak néhány ruhadarabot vásároltak, például Jakab István középgazda a redemptus gazdaelít egyik legszimbolikusabb tárgyát, egy csizmát sarkantyúval 7 Ft-ért.

3. táblázat

A Mihó Miklós könyvkötő és Spiler Henrik kékfestő által vásárolt tárgyak

db	Árverési tétel	Érték		db	Árverési tétel	Érték	
		Ft	kr			Ft	kr
1	magyar köpönyeg	10	6	2	nyoszolya	13	42
1	tyúk rékli	1	42	1	ülés láda	1	12
3	lábravaló		30	1	pokróc	1	30
1	tepsi		8	1	veder		36
1	darab keményfa		20	1	nyárs		21
1	tuskó		16	1	furdancs		22
1	tűzrevaló fa		50	1	kis sniccer nyél nélkül		4
1	fazék sertézsír	6	30	1	balta	1	30
				1	nagyobbacska fűrész	2	9
				1	fűrész	2	45
				1	köszörűkő		25

A korszak iparosai közül még sokan irredemptusok voltak, vagyis nem integrálódtak a városi redemptus közösségbe. Az adóösszeírások szerint több, akár tíz-húsz akó boruk volt, míg másoknak akár két–hét darab nagyállata is. Az 1790–1820 közötti periódus az iparosok beköltözésének nagyon intenzív időszaka, ekkor számuk több mint a duplájára növekedett.³⁷ A betelepülő és fiatal iparosok feltételezhetően az ilyen árveréseket is kihasználták háztartásuk, műhelyük felszerelésére.

Bajnok István harmadik „műhelyét”, a legértéktelembbet Győrfi Gáspár kántor vette meg, aki már nem iparos, hanem a halasi elit tagja lehetett, felesége az egyik legvagyonosabb nemes családba tartozott. Tizenöt tételt vásárolt, ami ugyanannyi tárgyat jelentett, amelyek mindegyike asztalosszerszám volt: gyaluk, fűrész, furdancs, reszelő, linea stb. Győrfi Gáspár képviseli a vásárlók harmadik körét, a már a többi árverésen is aktívan részt vevő mezővárosi nemesi nagygazda módos elitet. Az árverést végző tanácsstag, Besnyei Gergely 12 Ft-ért vett szalonnát, 6 Ft-ért deszkát; Pap Gergely 127 forintos földdel rendelkező nagygazda csak nagyobb fazekat, tálat és egy gyalut; Péter László tanácsstag szintén gyalukat; Tegzes Mihály kisebb vagyonú nemes gyalukat és egy 5 Ft értékű nyoszolyát; de a legtöbb tárgyat az egész árverésen Torma Mihály tanácsstag, későbbi bíró, 325 Ft-os birtokkal rendelkező nagygazda vásárolta. Az általa megvásárolt 20 tételből (ami 29 tárgy) 17 tétel (26 tárgy) asztalosszerszám, például tizenegy gyalu, öt gyalufa, szegletmérték, linea, festéktörő kövek stb. A város

Egy másik, feltehetően módos gazda szintén jelképes tárgyat, egy 12 Ft értékű subát vásárolt. Még egy jelentős vásárlás kapcsolódik a mezővárosi elithez: Kocsi Mihály szenátor vásárolta meg a 15 Ft értékű pohárszéket, illetve a valamivel kisebb értékű borsatut. Utóbbi esetek ritka példái annak, hogy a módos és karakteres iparosközeg használatából értékes és reprezentációs értékkel bíró tárgyak a helyi nagygazdákhöz kerülnek.

³⁷ 1790-ben 102, 1809-ben 177, 1819-ben 239 iparos élt Halason (Bagi 2001: 373).

legvagyonosabb rétegei tehát több, feltehetően egyedi minőségű asztalosszerszámot vásároltak, mint a halasi asztalosok! Ez arra utalhat, hogy az áruk és tárgyak választéka, például a szerszámok típusbeli gazdagsága a 19. század elején nagyon szegényes volt, és egy-egy árverés alkalmat adott, csábított ezek beszerzésére.

Ha tárgycsoportonként tekintjük végig a vásárlókat, akkor még markánsabban látszik a tárgyak társadalmi meghatározottsága. A gazdák vagy irredemptus gazdák közül szinte egy-egy fordult elő, és a kereskedők közül is csak egy vásárolt néhány tárgyat. Míg a városi elit néhány módos nagygazda, nemes tagja a bútorok közül vásárolt egyet-egyed, addig a nagyszámú női ruhát és ágyneműt csak iparosok vásárolták fel. A jellegzetes városias ruhák közül egy janklit (kabát) 5 Ft-ért Miskolci József kovács, egy magyar köpönyeget 10 Ft-ért Mihó Miklós könyvkötő, egy nadrágot Pap József csizmadia, egy pár asszonyi cipellőt Tasi Mihály szabó, egy pár papucsot Kardos Pál lakatos céhmester. Ugyanígy iparosok vásárolták fel a háztartási eszközök drága és jellegzetes darabjait is: tepsit, serpenyőt, nyársat, rostélyt, bográcsot.

A mezővárosi gazdák árveréseinek vásárlói

Az előző példák mind a mezőváros sajátos társadalmi helyzetű rétegeit reprezentálták, és azt bizonyították, hogy nagymértékben befolyásolja a vásárlók összetételét az, milyen társadalmi réteghez tartozó tárgyakat árvereztek el. Halas alapvetően agrárjellegű, mezőgazdaságból élő mezőváros volt, amelynek lakossága is ennek megfelelően tagozódott. A redemptus és irredemptus gazda-, illetve zsellérrétegek tették ki a társadalom meghatározó részét. Ezek az árverési jegyzőkönyvekben is jól reprezentáltak, bár az feltűnő, hogy a jellegzetes halasi református gazdacsaládok neveivel csak elvétve találkozunk. A városi elitbe tartozó nagygazda réteget, amely tagjainak például akár 80-100 Ft-os, vagy nagyobb földjei voltak, csak két-három eset reprezentálja. Mint jeleztük, ez összefügg azzal is, hogy zömükben az 1790-es éveket követő időszakból származnak az árverések, amikor a halasi társadalmi viszonyokban már mélyreható változások történtek. A népesség gyors ütemű növekedésével párhuzamosan a földbirtokok aprózódása a 19. század első évtizedeire olyan méreteket öltött, hogy a lakosság 86 százalékának 100, 76 százalékának pedig 50 Ft-osnál kisebb birtokai voltak. A gazdarétegek árveréseit dokumentáló jegyzőkönyvek többsége is ezzel az 50 Ft-osnál kisebb birtokokkal rendelkező, de nagyon heterogén réteggel áll kapcsolatban. Az iparosok és kereskedők árveréseivel egyező időszakból (1800–1807) négy gazda árverését elemeztük részletesen: három 40-50 Ft-os földdel rendelkező középgazdáét³⁸ és egy birtoktalan irredemptusét.³⁹

³⁸ Hunyadi József hagyatékának összeírása és árverése: MNL BKML V.201.b.4. V150/23; Izsáki Gergely hagyatékának összeírása, árverése és végrendelete: MNL BKML V.201.b.4. Q104/30; Kolmár József hagyatékának összeírása és árverése: MNL BKML V.201.b.4. U124.

³⁹ Rittza Mihály hagyatékának összeírása és árverése: MNL BKML V.201.b.4. Q102/22.

A három középgazda árverésének vásárlói összetétele alapvetően különbözik az eddig elemzettektől. A tisztségeket viselő, sok nemesből álló városi elit és a módos iparosok szinte teljesen hiányoznak a vásárlók közül. A 16 biztosan iparos vásárló között is inkább a szegényebbek bukkannak fel.⁴⁰ A vásárlók így elsősorban a halasi módos redemptus és irredemptus gazdarétegek közül kerültek ki, a nagygazdától a vagyonos földekkel nem rendelkező, de állatokat tartó irredemptus réteggig. Mindez összefügghet a tárgyak értékével is. A három gazda vagyonának összeírása összesen 239 tételből áll, amelyből 169 árverezése történt meg. Magasabb értékű árverési tétel (3 Ft felett) csak 23 található, amelyből az első öt, 13 Ft feletti tétel nagyobb mennyiségű búza, bor, illetve egy malac. Ezeket módos iparosok (Spíler Henrik kékfestő, Lengerfelder Mátyás szíjgyártó, Bózsér József lakatos), egy görög boltos (Stephanovits János), valamint az elhunyt egy rokona vásárolták meg. A többi magas értékű tétel között már a korszak gazdaháztartásainak legértékesebb tárgyai is megtalálhatóak. Érdemes összehasonlítani a búza- és borkészletek, illetve a tárgyak értékét, mert így még közelebb juthatunk a vásárláshoz szükséges anyagi háttér meghatározásához.

4. táblázat

A legértékesebb tételek a három gazda árverésén

db	Árverési tétel	Érték		db	Árverési tétel	Érték	
		Ft	kr			Ft	kr
3	zsák búza	15	27	1	rékli	8	48
1	malac	14	45	1	fazekas	6	3
	4,75 akó bor	14	15	1	nyoszolya	6	30
2	karospad	13	3	1	nyoszolya	6	36
2	karospad	10		1	hidas ól	6	18
1	nagy életes hombár	10		1	asztal	5	33
1	üst	10	18	1	asztal	4	15
2	zsák búza	9	6	1	ökör szán	4	45
1	hordó pálinka (2,3 icce)	9	12				

A bútorok, az üst (vagy bogrács) és a nagyobb állattartási-földművelési eszközök voltak a legértékesebb tárgyak (utóbbiakból ezekben a gazdaháztartásokban alig néhányat árvereztek el). Kiemelkedően nagy volt az ára a kor egyik legfontosabb, társadalmi státust jelző bútorának, az asztalos készíttette karospadnak (háttámlás pad), amely a 19. század első éveiben két-három zsák búzával volt egyenértékű. A két karospad vásárlója két redemptus nagygazda volt, akiknek 50, illetve 63 Ft-os földjeik voltak, vagyis a korszak módos nagygazdáik közé tartoztak. Egy-egy gazda, esetleg iparos akár három-négy vagy annál is több tételt vásárolt. Ezek általában a háztartásban, gazdaságban használt eszközök voltak,

⁴⁰ A vezetőeknek alapján feltételezhető, hogy több iparos is volt a vásárlók között, de ezt sem a vevők megnevezésekor nem jegyezték fel, sem az adóösszeírásokból nem kikövetkeztethető. Az általuk megvásárolt tételek így sem haladnák meg a harmincat.

amelyekkel fiatal gazdák pótolhatták tárgyegyüttesük hiányait. A vásárlók között vagyonos irredemptusok is feltűnnek, mint Dobrádi János, akinek hét nagyállata és hét akó bora volt az 1802-es adóösszeírás szerint; az ehhez hasonló nagyságú állatvagyon a módosabb redemptus gazdáknál is ritka volt. Vásárlásának érdekessége, hogy igás eszközt, egy szánt is vásárolt.

A konyhai eszközök, a tálak, tányérok, bögrék, fazekak vásárlói között ugrás-szerűen megnő a gazdafeleségek (esetleg -özvegyek) száma. Ők Fél Edit és Hofer Tamás megfigyelései szerint egy kis készpénzzel rendelkezettek, és a háztartásból hiányzó olcsóbb, fogyóeszközöket pótolták belőle.⁴¹

A mezővárosi elit nemes, tisztségeket viselő rétege szinte teljesen hiányzik a vásárlók közül, őket ez a tárgyi világ már nem mozgatta meg. Torma Mihály, a város egyik legvagyonosabb és bírói tisztségét is betöltő tagja egy laposfát vásárolt 10 kr-ért és egy fejő sajtárt kevesebb mint 1 Ft-ért az általa lebonyolított árverésen. Benedek István katolikus tanácstag, módos gazda volt a másik városi elitbe tartozó vásárló. Ő Rittza Mihály katolikus irredemptus gazda (valószínűleg juhász) elárverezett tárgyai közül vásárolt tíz zsákot és egy padládát (amit az összeírásban nyoszolyának írtak össze) 9 Ft értékben.⁴² Benedek vásárlását az egy felekezetbe tartozás is motiválhatta, mint sok más vásárlóét. Feltűnő például, hogy két Újvárosi (Nagy Pál, illetve Vas Istvánné) megnevezésű vásárló is van, amely megnevezés a város katolikus részét jelölte. De a vevők vezetéknevei közül néhány (például a katolikusok közé tartozó Ronyecz, Árvai), valamint az, hogy többüket az adóösszeírásban egymáshoz közeli sorszámon írták össze, arra utal, hogy a katolikus közösség tagjai aktívan részt vettek Rittza vagyonának árverésén.⁴³ Újvárosi Nagy Pál módos gazda például több mint 20 Ft értékben vásárolt egy háztartás alapfelszerelésének megfelelő tárgykészletet.

5. táblázat

Az Újvárosi Nagy Pál által vásárolt tárgyak

db	Árverési tétel	Érték		db	Árverési tétel	Érték	
		Ft	kr			Ft	kr
1	nyoszolya	5	0	1	sütőteknő	1	9
2	hátaspad	5	30	1	kisded bogrács		39
1	asztal	5	6	1	dézsza		21
1	hosszú karszék	1	46	1	veder		36
4	zsák	1	2	1	fűrő		12
1	üst v. bogrács	1	39				

⁴¹ Fél – Hofer 1997: 401–402.

⁴² Rittza Mihály 100 juhot tartó módos gazda volt, akinek otthona értékes tárgyakkal és bútorokkal volt berendezve.

⁴³ De azért Rittza egyik legfontosabb bútorát, a pléhes-fazekas almáriumát egy fiatal református nagygazda, Szakáts István vásárolta meg.

Vagyonos gazdák árverései: a mezővárosi elit vásárlásai

A három redemptus és egy irredemptus gazda tárgyi világának összetétele, értéke és az árverésen megjelenő vásárlók köre alapvetően különbözött a plébános-, kereskedő- és módosiparos-leltárak világtól. De vajon a módos nagygazdák tárgyi világa, vagyonuk árverési értéke és az abból vásárlók köre hol helyezkedik el az eddig elemzettekhez viszonyítva?

Két, társadalmi helyzetében egymástól alapvetően különböző módos gazda esetét tártuk fel részletesen. A református Babud István, akinek 100 Ft-os birtoka és más állatai mellett 130 juha volt, a város egyik tipikus nagygazdájának számított, míg az irredemptus Élő Mihály a korszak másik jellegzetes társadalmi csoportját, a beköltöző módos katolikus juhászokat reprezentálja.⁴⁴ A város egyik legtehetősebb nagygazdájának, Kármán Pálnak a juhásza volt,⁴⁵ és a korszak hasonlóan módos gazdájának kétszobás tanyai házát bérelte. Vagyonra az 1802-es adóösszeírás szerint négy nagyállat és 30 juh vagy sertés volt.⁴⁶

A két gazda hagyatéki leltárában összesen 502, míg az árverésen 331 tétel szerepelt, és az elárverezett javak értéke szembetűnően különbözött a korábban elemzett gazdákétól, például 3 Ft-nál nagyobb értékű tétel mindössze 87 darab volt. A tárgyakon kívül 18 tételben a készletek és az állatok is árverésre kerültek. A 10 Ft feletti tételek összehasonlítása ebben az esetben is lehetőséget ad a tárgyak és készletek, állatok értékének összevetésére. A nagyállatok – ökrök, lovak – ára a tárgyak többségéhez képest nagyon magas volt. Mindezek vásárlásához komoly készpénzállomány, nagy vagyon kellett. Mihó Miklós könyvkötő, redemptus gazda például Élő Mihály két lovát vette meg 179 Ft-ért, de a helyi vagyonos nagygazda elit két tagja is vásárolt hasonló értékben egy-egy kocsis lovat, ők azonban gazdatársuktól, Babud Istvántól.

A legértékesebb tárgyak között az eddigiekben nem szerepelt igás eszközök, szekerek, kocsik, ekék vannak többségben.⁴⁷ Ezeket a nagy értékű gazdálkodási eszközöket csak a korszak legvagyonosabb gazdái tudták megvenni, mint Aponyi Nagy Pál és Zseni János (utóbbi Babud Istvánnak 165 Ft-tal tartozott is) vagy Péter László tanácstag. A 10-20 Ft-os nyergek, ekék már a 25–50 Ft-os birtokokkal rendelkező gazdák számára is elérhetőek voltak, őket is megtaláljuk a vevők között. Sőt, számukra az árverések nyújtották a lehetőséget a használt és olcsóbb igás szerszámok beszerzésére.

⁴⁴ Babud István hagyatékának összeírása és árverése: MNL BKML V.201.b.4. Y139; Élő Mihály hagyatékának összeírása és árverése: MNL BKML V.201.b.4. Y137/17.

⁴⁵ A juhtenyésztés 18. század végi fellendülésekor a halasi gazdák juhászokat hívtak dunántúli uradalmakból, de sokan települtek be máshonnan is.

⁴⁶ MNL BKML V.201.d.2. 1802/1803. 550. 1800-ban 110 birkáját cserélte 14 tehénre (Nagy Szeder 1935: 14).

⁴⁷ Egy vasas kocsi lószerszámokkal a legdrágább ló vagy hat sertés árával volt egyenértékű, míg egy szekér ára egy átlagos ló vagy négy sertés hozzávetőleges értékének felelt meg. A vasatlan szekér vagy kocsi sokkal kevesebbet ért, negyed- vagy tizedannyit, mint egy eke szerszámostul. Utóbbi értéke egy sertés árával egyezett meg.

A legértékesebb tételek között a készleteken, állatokon és igás eszközökön kívül csak három bútor szerepelt, és ezek is mind Babud István nagygazdáéi voltak: egy 26 Ft-os pohárszék, egy karospad (16 Ft) és egy 14 Ft értékű asztal. Élő Mihály is rendelkezett egy almáriummal és egy nyoszolyával, ám ezek árverési értéke (4-4 Ft) meg sem közelíti Babud bútorait.

A két vagyonos, de társadalmi helyzetében nagy különbséget mutató gazda javaira licitálók között sok átfedést, hasonlóságot találunk, a városi nagygazda elit tagjai például nagy számban megtalálhatóak közöttük. Élő Mihály esetében ez különösen érdekes, mivel egyrészt csak irredemptus juhász volt, másrészt azonban nagy állatállománnyal rendelkezett és földet bérelt Baki József másodbírótól, aki mellesleg az árverést is irányította, sőt három tárgyat, köztük egy közel 3 Ft értékű nagy bográcsot vásárolt is magának. Bakin kívül még hat-nyolc tanács- tag, illetve nagygazda vásárolt az árverésen, köztük a város legnagyobb tekintélyű, a legtöbb esetben nemesi családjainak tagjai, mint Péter József, János és László, Gózón László, Moses István, Tegzes Lajos (a másik városi kiküldött) és Sámuel, Torma Mihály, Zseni János és István, valamint „Pap Sándor úr” nagygazda, illetve Madár Péter, akinek nemes lány volt a felesége. A meglepő az, hogy többségük csak néhány (maximum három-négy, de leginkább egy-két) tárgyat vett, zömükben a konyhai, gazdálkodási eszközök, illetve egyéb szerszámok közül. Esküdt Péter József például két tálat vett 26 kr-ért, Zseni János egy jármot 3 Ft 30 kr-ért, Madár Péter hasonló értékben sütőteknőt, míg a másik véglet a már említett „Péter László úr” vásárlása volt: egy kocsi 23 Ft-ért. Utóbbi Torma Mihállyal 1803-ban pusztainspektor volt: ők írták össze, hogy a juhászok és árendások birtokában hány juh található. A korszak nagy konfliktusa a juhászok, bérlők és a városi tanács között bontakozott ki, mert a betelepülő, zömükben katolikus juhászoknak akkora birkanyájaik voltak, hogy azok veszélyeztették a redemptus gazdák marhatartását, így sorozatos tiltások születtek a juhállomány korlátozására.⁴⁸ Mindezek ismeretében még váratlanabb a városi tanács kivonulása Élő Mihály vagyonának árverésére. Ez lehet, hogy a juhász és a városi elit közötti, anyagi érdekekből fakadó szoros kapcsolattal függött össze, ami a korszakban szintén előfordult (és Élő Kármán Pál juhásza, ház- és földbérlő volt).⁴⁹ Vagy egyszerűen csak érdekes eseménynek számított a vagyonos katolikus juhász árverése?

A vásárlóknak volt egy másik, társadalmilag nehezebben azonosítható csoportja. Családneveik (Botás, Demeter, Gondi, Gabodi, Bozai, Czéner, Megyaszi) nem a régi halasiak közül valók, némelyikük rendelkezett kisebb redempciós földekkel, de többségük birtoktalan, irredemptus volt. Állatvagyonuk egy-négy nagyállat volt, néhány sertés, esetleg juhok, és az adóösszeírásokban általában magas sorszámon szerepeltek. Mindezek alapján feltételezhető, hogy katolikus juhászok, gazdák voltak. Vásárlásaikban a kis és nagy értékű tárgyak egyaránt felbukkannak. Például Bozai János irredemptus, két tehén és egy ló bir-

⁴⁸ Nagy Szeder 1935: 35–40.

⁴⁹ Nagy Szeder 1935: 33–42.

tokosa vette meg Élő Mihály legértékesebb bútorát, míg Czéner Antal hasonló értékben egy hordót, Gondi Miklós pedig egy 3 Ft-os asztalt. A városi elit bútort, ágyneműt alig vásárolt, például a legértékesebb dunyhát több mint 9 Ft-ért Pus-kás Gergelyné irredemptus vette meg, akinek fő vagyona négy akó bor volt.⁵⁰ Mindez a katolikus juhászok, gazdák erős, összetartó közösségét jelzi.

Babud István árverésén is megjelentek a helyi elit vezető családjainak tagjai. Zseni János, akinek Babud 165 Ft-tal tartozott, közel 128 Ft-ért vásárolt (például egy 115 Ft-os szekeret és szekéralkatrészeket). Ebben az esetben is vásárolt tárgya-
kat az árverést végző két tanácstag, „Végi Mihály úr” például egy értékes (4 Ft) bográcsot, míg Miskolczi János két sertést 22 Ft-ért, egy harmadik tanácstag, „Bes-nyei István úr” pedig egy 77 Ft-os lovat. Rajtuk kívül főleg a korszak jellegzetes redemptus tanyás gazdáí (80-100 Ft-os birtokokkal) bukkannak fel ebben a vásár-lói körben. Ők a régi halasi református redemptus gazdákat képviselik, mint pél-dául Aponyi Nagy Pál, Buda Mihály, Figura János és József, Gyenise János és Péter, Monda Mihály tizedbíró. A 166 árverési tételből 52-t vásárolt meg ez a nagygazda-kör, illetve tágabban azok, akik 50 Ft-nál nagyobb birtokkal rendelkeztek.

Míg Élő Mihály juhász árveréséről a városi iparos- és kereskedőrétegek tel-jesen hiányoztak, addig Babud Mihály esetében 50 tételt iparosok (csizmadiák, egy asztalos, egy bognár), illetve kereskedők vásároltak meg. Az árverési tételek közül Unoka György csizmadia vásárolta meg a legtöbbet, összesen 19-et, ami 37 „tárgynak” felel meg. A nagygazda 21 forinttal tartozott a csizmadiának, aki további 63 Ft-ot költött el az árverésen. A nagy értékű tartozás egyértelmű kap-csolatot jelez a két személy között. A csizmadia minden tárgytípusból vásárolt, mintha egy háztartás és egy gazdaság alapeszközeit vásárolta volna meg:

6. táblázat

Unoka György csizmadia Babud Istvántól vásárolt tárgyai

db	Árverési tétel	Érték		db	Árverési tétel	Érték	
		Ft	kr			Ft	kr
1	fazekas	7	15	1	kocsikötő kötél		17
1	diófa asztal	14	30	2	nádvágó		37
1	lámpás	2	6	2	pálinkáshordó	1	42
7	fatányér		36	2	gereben	2	39
6	fatányér		37	3	kasza	1	39
1	kanta vajas		42	1	vasvilla	1	
2	kulacs	2	42	21	font disznóhús	6	6
3	nagyobb és kisebb fazék	2	10	1	diribdarab fák	2	48
1	vasserpenyő		54	1	kocsinyi tőzeg	13	30
1	bárd	1	30				

⁵⁰ MNL BKML V.201.d.2. 1810/1811. 68.

Unoka György a csizmadiaság mellett módos gazda is volt és gazdálkodással is foglalkozhatott, hiszen az 1810-es adóösszeírásban egy 75 Ft-os birtokkal rendelkező redemptus.⁵¹ Az iparos vásárlók között feltűnő Bordáts János bognár-ács céhmester vásárlása, mert a nagygazda legértékesebb és presztízsét kifejező szimbolikus tárgyát, a pohárszékét vásárolta meg 26 Ft-ért. A tárgyak terjedésének-átvételének történetében ez érdekes adat, hiszen a helyi elithez tartozó nagygazda kedvenc tárolóbútoráról azt feltételeztük volna, hogy egy másik nagygazda vásárolja meg. Babud István Ábel zsidónak is tartozott nagy összeggel, 112 Ft-tal; feltehetően ismét Prégel Ábelről van szó, aki azonban nem vett részt az árverésen. „Marci” és „Márton zsidó,” valamint a „zsidó bába” azonban vásárolt egy véka kukoricát, három pokrócot, illetve egy bográcsot.

A vásárlók harmadik csoportját, a nem azonosíthatókon és a rokonokon kívül, az 50 Ft-nál kevesebb birtokkal rendelkező redemptus, illetve irredemptus gazdák képviselik. Ez a körülbelül 20-25 árverési tételt megvásárló heterogén társadalmi csoport a mezővárosi lakosok akár 70-80%-át reprezentálja! Megtalálhatóak köztük a módos irredemptusok, mint például Németh György, aki vonókést, vasvillát, nádvágót és metszőkést vásárolt, és az adóösszeírás szerint három nagyállata és három akó bora volt, vagyis szőlőműveléssel foglalkozott. A két hámot és egy köszörűkövet megvásárló Purs Pál irredemptusnak 25 juha volt.⁵² De a kisebb birtokokkal rendelkező redemptusok is kézi eszközöket, -szerszámokat vásároltak a volt nagygazda gazdálkodási eszközei közül. Egy ilyen árverés lehetőséget teremtett a hiányzó eszközök kiegészítésére is, mint azt a 31 Ft-os birtokú Solti Mihály esete is bizonyítja, aki egy szántótaligát és ekét vett, Varga Sámuel 13 Ft-os kisgazda pedig vasvillát, gereblyét és vasreszelőt.

7. táblázat

Babud István bográcsainak vásárlói

Árverési tétel	Érték		Vásárlók
	Ft	kr	
konyhai rézbogrács	1	36	Márton zsidó
bogrács	4	6	Végi Mihály tanácstag, árverést végző
vasbogrács	1	19	Orbán Gergely nagygazda szállással
bogrács		7	Pap József csizmadia
vasbogrács és egy kapa	1	18	Monda Mihály tizedbíró, 83 Ft-os birtok
konyhai vasbogrács	1	6	ör. Buda Mihály nagygazda, 97 Ft-os birtok

A negyvenöt éves korában elhunyt nagygazda értékes, különleges tárgye gyűtessel rendelkezett, társadalmi megbecsültsége is nagy lehetett, mindez pedig szé-

⁵¹ MNL BKML V.201.d.2. 1810/1811. 189. A csizmadiamesterek közül még négyen biztosan azonosíthatóan vásároltak tárgyakat, például Pap József tíz, Naszvagyai András nyolc tételt vásárolt meg 26, illetve 23 Ft-ért. A tárgyak között bútorok, illetve a gazdálkodáshoz, szőlőműveléshez szükséges eszközök egyaránt megtalálhatóak.

⁵² MNL BKML V.201.d.2. 1810/1811.

les rétegeket indított vásárlásra. Még fazekait, tálait, tányérjait és bográcsait is a módos gazdák és iparosok vásárolták fel.

RENDSZERES VÁSÁRLÓK – VÁSÁRLÓI MOTIVÁCIÓK

Az egyes árverések elemzése a vásárlók társadalmi összetételét, illetve az árveréseken szereplő és a tulajdonos vagyoni-társadalmi helyzete alapján már meghatározott tárgyak vándorlásának sajátosságait tárta fel. A társadalmilag behatárolható vásárlói kör, illetve a szerencsés forrásadottságoknak köszönhetően jobban feltáruló egyéni esetek vásárlói stratégiát, tudatos, a társadalmi helyzettel, életciklussal összefüggő vásárlási döntéseket jeleztek. De a használt tárgyak fogyasztása mögött meghúzódó stratégiák, motivációk csak az egyes vásárlók elemzésével tárhatóak fel igazán. Ha az elemzésbe vont ötvenhat árverés vásárlóinak összetételét vizsgáljuk, akkor például feltűnő, hogy a 4969 árverési tétel nagyjából 1600 vásárló között oszlott el. Egy vásárló átlagosan három tételt vásárolt, bár ez a szám a valóságos vásárlások összetett jelenségéről szinte semmit sem árul el. A vásárlások természetének statisztikáját pontosíthatjuk, amennyiben a vásárlói számot úgy határozzuk meg, hogy ugyanannak a vásárlónak több árverésen feljegyzett vásárlásait külön számítjuk (függetlenül attól, hogy hány tételt vett): ekkor az 1600-as vásárlói szám már 2200-ra növekszik. Vagyis számos olyan vásárló volt, aki több árverésen is megfordult, sőt legalább 80-100 vásárló három vagy annál több árverésen is vett tárgyakat. Ha figyelembe vesszük, hogy az ötvenhat árverés többsége időben egymástól távol helyezkedett el, a használt tárgyak többszöri vásárlása mindenképpen egy vásárlói stratégia létezését jelzi. Sőt, azt is kimondhatjuk, hogy az árverések és tágabban a használt tárgyak nagyon fontos szerepet játszottak sok háztartás, gazdaság tárgykészletének kialakításában.

Mint említettük, az árveréseket minden egyes esetben kidobolták, ezért nem véletlen, hogy a legtöbb árverésen, 1809 és 1823 között tizenháromszor, Györe János, az árverések dobosa vásárolt. A 19. század második évtizedében nemcsak az árverések időpontját dobolta ki, hanem ő hirdette ki minden alkalommal az egyes tételeket is. A gyakran két-háromnapos dobolásért „napidíjat”, diurnumot (1–3 Ft/nap) vagy ritkán egy-egy tárgyat kapott, például 1820-ban egy kapát. Györe János egy 1817-es adat szerint kéményseprő volt,⁵³ nem tartozott a módos halasi redemptus gazdák közé. Az árveréseken mindig több tételt vásárolt, de mindig kis értékben: 11 év alatt 13 árverésen 45 tételt, mintegy 10 Ft értékben (olyan árverés is van azonban, ahol dobosként szerepelt, de a vásárlók között nem találjuk). A dobolásért kapott összegeknek leggyakrabban a felét sem költötte el, kifejezetten értéktelen tárgyakat vásárolt (a 45-ből 43 tétel 31 kr és 18 tétel 10 kr alatti összeg volt). A tárgyak ennek megfelelően zömükben háztartási eszközök,

⁵³ Nagy Szeder 1935: 73.

főleg konyhai cserépedények (18 tétel tálak, korsók, fazekak, üvegek) voltak, illetve kevés bútor.⁵⁴ Györe János tehát kihasználta, hogy az árveréseken jelen volt, de anyagi lehetőségei feltehetően komolyabb vásárlást nem tettek lehetővé; a mindennapokban hiányzó konyhai, szobai vagy gazdálkodási eszközei pótlásában azonban a használt tárgyak fontos szerepet játszottak. Györe János után 1830-ban már Gadótzai Péter szerepel dobosként, aki két év (1830–1831) alatt öt árverésen vásárolt 13 tételt 3 Ft-ért. Ő kifejezetten szegényebb rétegek árverésin vásárolt néhány (1–10) krajcáros fődőket, fazekat, szitát, rostát, illetve 20-30 kr-ért például egy-egy „étékes” vánkost, öt zsákot és egy asztalt.

A dobosokon kívül általában két városi tisztségviselő, tanácsstagok, tizedbírák, jegyzők voltak jelen hivatalból az árveréseken, amelyeket ők vezettek és jegyzőkönyveztek. Az árverési iratok legtöbbször megnevezték őket, hiszen napidíjat kaptak és aláírásukkal hitelesítették az eljárást. Közülük csak öt-hat olyan található, aki egyszer sem vett semmit, míg a többség három-négy árverésen is vásárolt. Az árverések vevői között még további, általában „úr” megszólítással megnevezett és azonosítható személyek is szerepeltek, így összességében a városi tisztségviselők közül körülbelül 45-50 fő vásárolt egy viszonylag rövid, harminc-éves periódusban.

Az árverési kiküldöttek vásárlási szokásait vizsgálva feltűnő, hogy csak nyolc olyan eset van, amikor az adott személy az általa vezetett árveréseknek legalább a felében vásárolt is tárgyakat. Sokkal több az olyan eset, hogy akkor (is) vásároltak, amikor feltehetően nem ők adminisztrálták az eljárást. Utóbbira a legmarkánsabb példa Kocsi Mihály tanácsstag esete, aki az árvák kurátora is volt, vagyis ő felelt a városban az árván maradt gyerekek vagyonáért, sorsáért. Nyolc árverésen volt jelen hivatalos minőségben, de egyikén sem vásárolt, míg amikor nem volt kiküldött, háromszor is találkozunk nevével a licitálók között. Lehet, hogy tisztsége is korlátozta vásárlási szokásait, mert számos kereskedő és iparos árverésén passzív maradt. Az viszont nyilván tudatos, előre elhatározott döntés eredménye volt, hogy Bódis János takács céhmester árverésén pohárszéket és egy „borsatut” (borprés) vásárolt 25 Ft-ért. Besnyei Gergely esetében hasonló vásárlási stratégia létezése még inkább azonosítható, hiszen annak ellenére, hogy hatszor volt városi kiküldött, csak két árverésen, a takács céhmesterén, illetve Bajnok István asztalosén vásárolt, míg egyszerűbb gazdák, iparosok árverésén már nem. Harmadik vásárlásakor, a vásáru-kereskedő árverésén nem ő volt a kiküldött. Ugyanakkor az értéktelen tárgyak mellett csak a 12 Ft-os szalonna és a 6 Ft értékű deszka vásárlása feltűnő.

Voltak olyan kiküldöttek is, akik teljesen kihasználták jelenlétüket az árveréseken, gyakori vásárlók voltak. Rákosi József és nemes Benedek József csak kiküldöttként, három-három alkalommal vásárolt (míg kettő, illetve egy alkalommal nem voltak aktívak). Mind a ketten kisebb értékű háztartási-gazdálkodási esz-

⁵⁴ Kézi munkaeszköz 14 tételben szerepel, ezek gazdálkodáshoz szükséges kéziszerszámok, hordó, talicska, rokkák.

közöket vásároltak, aminek motivációja csak a hiányzó eszközök pótlása lehetett, hiszen miért lett volna szüksége Benedek József nagygazdának 18 kr-ért egy vályúra a disznóólba, vagy egy több mint 2 Ft értékű bográcsra? A két legtöbbször vásárló nyolc, illetve hét alkalommal nemes Zseni János tanácsstag, a város egyik leggazdagabb redemptus gazdája és Tomó Imre tizedbíró, asztalos volt. Előbbi háromszor, utóbbi csak egyszer volt kiküldött. Mind a két esetben megfigyelhető, hogy kialakítás, felépítés alatt álló iparosi, illetve gazdálkodói lét hiányzó eszközeit pótolták az árveréseken használt tárgyakkal. Tomó Imre esetét, aki asztalosmesterségéhez szükséges szerszámkészleteit és házát műhelyével Bajnok István asztalos árverésén eszközölt nagy értékű vásárlásával alapozta meg, már említettük. Ő egyértelműen Bajnok István „helyébe” akart lépi, hiszen megvásárolta a második „műhelyét” is, amikor kilenc évvel később a tárgyat megvásárló Györfi Gáspár kántor elhunyt és az újból árverésre került. Zseni János 1809 és 1830 között nyolc árverésen volt aktív, de a tárgyak 90%-át (26-ból 22 tétel) 1813-ig vásárolta meg. 1809-ben mint kistanácsbeli vett részt, vagyis még fiatal lehetett,⁵⁵ életpályája elején tartott. Ez magyarázza, hogy miért zömükben gazdálkodási eszközöket vett több módos gazda és egy kovács árverésén: két ekét, szekeret és kiegészítőiket, valamint kézi eszközöket.

Ez a két eset is arra enged következtetni, hogy a várost vezető-irányító rétegek kihasználták, hogy a bíró által, illetve a tanácsuléseken elrendelt árverési ügyekről értesültek, és feltehetően az ingó és ingatlan vagyonról is rendelkeztek információval. A városi tisztségviselésből fakadó előnyök kihasználására a legjobb példa nemes Bretska György esete, aki 1819 és 1830 között nyolc árverésen vásárolt, amiből hat alkalommal kiküldött is volt, méghozzá 45 tételt (további három olyan árverésen, ahol kiküldött volt, nem vásárolt). A vásárlási stratégia ebben az esetben is a hiányok pótlása lehetett, de ez minden tárgy típusra kiterjedt. Leginkább a redemptus gazdák közrétegeinek, szegényebb iparosoknak az árverésén vásárolt. Ezért nem is fordulnak elő különleges, ritka és kiugróan magas értékű tárgyak: többségük gazdálkodási eszköz, eke, szekér csatlólánc, valamint méhkasok. Utóbbi tételek érdekessége, hogy az egyiket 1819-ben, a másik kettőt 1830-ban vásárolta, ami szintén azt bizonyítja, hogy saját gazdasága fejlesztéseit, hiánypótlásait oldotta meg az árveréseken. Juhokat is tarthattott, hiszen kétszer vásárolt kolompot és nyíróollót, de vett tyúkvályút is. A két olcsó fogason kívül meglepő, hogy tanácsstag és nemes létére vásárolt egy gazdától egy értékes, 4 Ft 39 kr értékű karospadot, ami, ahogy korábban említettük, ebben a korszakban a redemptus nagygazdák egyik fő reprezentatív bútora volt. A konyhai-háztartási eszközök ebben az esetben is az egyik legnagyobb, 19 tételt, 44 tárgyat jelentő részét teszik ki a vásárolt javaknak.⁵⁶ A háztartások

⁵⁵ A városi elit fiatal tagjai először a kistanácsba kerültek, majd idősebb korukban, apjuk halála, lemondása után a városi tanácsstagok közé.

⁵⁶ Tálak, tányérok, lábas, bödön, butykos, bögre, fődő, szita és egy értékes üst egyaránt megtalálható közöttük.

edénykészleteinek pótlása a feleségek feladata is volt, Bretska Györgyné például 1819-ben hét tételt, 14 tárgyat vásárolt Kmet Mátvás csizmadia árverésén:

8. táblázat

*Bretska Györgyné Kmet Mátvás csizmadiától vásárolt tárgyai*⁵⁷

db	Árverési tétel	Érték (kr)
1	butykos	12
1	gyertyamártó fazék	24
1	nagy tál	18
2	begre	5
2	lábás, fedős, illetve drótozott	30
3	cseréptál és tányér	19
4	cseréptál	24

A városi tisztségviselők a halasi társadalomnak csak egy nagyon szűk rétegét jelentik. A három tételnél többet vásárlók csoportjában azonban, néhány kivételtől eltekintve, nem bukkantak fel a halasi társadalom kis- vagy középgazda tömegei, irredemptus földnélküli rétegei. Alapvetően a módos középgazdák és nagygazdák, továbbá sok iparos található közöttük. Utóbbiak felülreprezentált-sága szembeűnő a „sok alkalommal vásárlók” ezen körében. A korábbiakban emlegetett vásárlók más árveréseken is felbukkantak. Gyakori vásárlásaik egyik oka a letelepedéshez szükséges munka- és háztartási eszközök beszerzése lehetett. Például Spíler Henrik kék(ruha)festő 1805 és 1816 között öt alkalommal vásárolt 27 tételt (35 tárgy). Ő már 1796-ban a városban volt, de 1803-ban még az irredemptusok között írták össze és vagyontárgya három nagyállat volt. 1810-ben már redemptus és 51 Ft-os birtoka volt, míg 1816-ban az is kiderül róla, hogy családostul, szolgálóval él, négy ökre van, két tehene, három lova, növendékállatai és két disznója, továbbá házai, szárazmalma és két méhkasa.⁵⁸ Vásárlásai is erre az időszakra esnek, de nagy többségük (27-ből 21 tétel) az 1805 és 1807 közötti időszakban történt, egy kivételével mind a takács céhmester és Bajnok István asztalos hagyatékából. Az asztalostól kéziszerszámokat, ülés ládat és (talán lovas kocsihoz való) pokrócot, valamint két nagy értékű (13 Ft) nyoszolyát vásárolt. A takács céhmester árverésén már két boroshordót vett 14 Ft-ért, míg 1813-ban egy borbélyén és 1816-ban egy csizmadiáén csak néhány konyhai eszközt szerzett be. A négy árverésen vásárolt konyhai eszközei között gyakori fém sütőeszközök (réztepsi, két nyárs, egy rostély) egy sajátos, polgárias táplálkozási kultúrát jeleznek. Spíler Henrik csak iparosoktól vásárolt, vagyis ebben a megközelítésben is szoros kapcsolat, hálózat rajzolódik ki az iparosok között.

Nagyon hasonló mintát mutat egy életpályája elején járó iparos, Szétsén Sámuel takács (1823–1824 között céhmester), aki 1805 és 1821 között 28 tételt

⁵⁷ Kmet Mátvás hagyatékának összeírása és árverése, MNL BKML V.201.b.4. CC174.

⁵⁸ MNL BKML V.201.d.2. 1816/1817. 606.

vásárolt, ebből 21-et 1807 előtt. Hús tételt ő is az asztalostól és a takácstól szerzett, amellyel célja egyértelműen a takácmesterséghez szükséges szerszámkészlet kiegészítése, gazdagítása volt. Az asztalostól pergő rokkát vett, míg a takács céhmestertől 42 Ft értékű szövőszéket és további takács munkaeszközöket. Gazdálkodásba viszont nem kezdett, ehhez szükséges szerszámokat nem vásárolt.

Naszvagyai András esete különbözik az előző kettőtől, hiszen a csizmadiames-ter nem a legmódosabb iparosok közé tartozott, 1802-ben is apjával élt és két nagyállatuk volt, míg 1810-ben a két nagyállaton kívül hat akó bort is összeírtak. 1805 és 1809 között három árverésen 11 tételt és 13 tárgyat vásárolt. Az asztalostól ő is vásárolt értékes fűrészeket, de a továbbiakban már gazdák árverésein fordult meg, például Babud István nagygazda tárgyai közül hat tételt vett meg, közte egy 16 Ft értékű „borsatut” (borprés).

9. táblázat

*Ifj. Naszvagyai András csizmadia Babud István nagygazdától vásárolt tárgyai*⁵⁹

db	Árverési tétel	Érték	
		Ft	kr
1	nyoszolya	2	2
1	hosszú karatlan pad és egy láda	2	39
1	vajas kanta		48
1	furu		40
1	borsatu az alja nélkül	16	
1	czepe		22

Vajon ő nem a városi kézművesek hálózatába tartozott? Hiszen a mezővárosi gazdákra jellemző tárgyakat vett, talán szőlőművelésbe is fogott. A kérdés általában megválaszolatlan maradna a rendelkezésre álló kevés adatforrás miatt, Naszvagyai András esetében azonban más a helyzet, mivel harminchat éves korában, 1811-ben elhunyt, hagyatékát összeírták, sőt árverésre is bocsátották.⁶⁰ Ennek alapján egy jellegzetes, második generációs iparos helyzete bontakozik ki, hiszen Naszvagyai több adóösszeírásban is apjával szerepelt,⁶¹ míg az árverés csak a saját vagyonát tartalmazza. Ennek legnagyobb értékű tétele a kétszobás háza, amiben lakótere és műhelye is lehetett, valamint 600 Ft értékű szőlője. Szőlőműveléshez szükséges nyolc hordóját (hús akó), metszőkését és korábban vásárolt „borsatuját” is összeírták, sőt, el is árverezték. Csizmadia „műszereit” 150 Ft-ra értékelték, de árverésre nem bocsátották. Vagyoni helyzetének legváratlanabb tétele 1000 Ft-os összértékű pénzkölcsönzése, közte egy 700 Ft-os „contractusa” csizmadia mestertársaival. Az iparos- és főleg a csizmadia-közösséghez való szoros kapcsolódását nemcsak a nagy összegű hitel, hanem a vevők összetétele is jelzi. Három biztosan azonosítható csizmadia – köztük kettő a „contractussal” hitelt

⁵⁹ Babud István hagyatékának összeírása és árverése: MNL BKML V.201.b.4. Y139.

⁶⁰ Ifj. Naszvagyai András hagyatékának összeírása és árverése: MNL BKML V.201.b.4. U126/16.

⁶¹ MNL BKML V.201.d.2. 1810/1811. 823.

kapottak közül – is vásárolt tárgyakat, így Pap József is, aki a borsatut vette meg 6 Ft-ért. Naszvagyai korábban megvásárolt használt tárgyai továbbvándoroltak, a nagygazda hajdani borsatuja tartósan iparoskézbe került.

Ifj. Naszvagyai András társadalmi kötődéseit-kapcsolatait jelzi, hogy több módos, nagyállatot tartó irredemptus (köztük lehetnek még iparosok, vagy iparosok leszármazottjai) és szegényebb redemptus gazda is vásárolt tőle tárgyakat. A nagygazdákat, a városi elitet csak „Bikádi János úr” tanácsstag, jegyző, az árverés készítője képviselte, aki héttételnyi kisebb értékű tárgyat vásárolt (Győre János kiküldött dobos is a vásárlók között volt).

A városi tisztségeket betöltő városi elit és az iparosok vásárlási szokásainak feltárásán kívül a legizgalmasabb feladatot a gazdák közép- vagy szegényebb rétegeivel kapcsolatos elemzés jelenti. A három vagy annál több tételt vásárlók között ez a társadalmi réteg is reprezentálva van néhány esettel. Például két régi halasi redemptus nagygazda család egy-egy fiatal gazda tagja is négy-öt alkalommal vásárolt árveréseken. Figura János édesapja, öreg Figura Mihály tanyás gazda 1800-ban hunyt el, örökségének osztályát két fia között 1807-ben készítették el. Az osztozkodás során „nyílhúzás szerint”, vagyis sorsolással döntötték el, hogy a kancsókból, tálakból, konyhai cserépedényekből és „más aprólékosságokból” ki melyiket kapja, míg a többi, nagyobb értékű tárgyat külön is megnevezték. Figura János kapta az apai házat, de testvére részét ki kellett fizetnie. Két évvel az osztozkodás után, 1809-ben két árverésen is vásárolt konyhai-háztartási eszközöket, fazekat, serpenyőt egy kovácstól és tizenkét köcsögöt, egy 5 Ft értékű lugzót (ruhamosásra használt kád), továbbá köpülőt, gyertyamártó fazekat és három karszéket nagyjából 12 Ft-ért. Apjuk örökségéből például csak két-két szék jutott a testvéreknek; a vásárlással – akárcsak a többi tárgy esetében – a hiányzókat pótolhatták. Figura Jánost 1810-ben 29 Ft-os birtokkal írták össze, ami apja nagy állatvagyonához viszonyítva (12 ökör és tehén, 143 juh, aminek a felét örökölte) kicsinek tűnik. A következő vásárlás 1815-ben történt, amikor egy kisebb gazda hagyatékának árverésén két mosószelet, ásót, szekercét és egy nem túl értékes kerek asztalt vásárolt (hasonló jutott neki az osztozkodáskor is), mintegy 6 Ft-ért. Négy évvel később újabb árverésen (egy csizmadián) a felesége vásárolt hét tételt (tizenkét fazék, két vajas kanta, egy fejő veder 5 Ft-ért), míg Figura János egy tételt: két hordót 6 Ft-ért. Az 1816-os összeírásból már pontosabban lehet rekonstruálni némileg megcsappant vagyoni helyzetét, hiszen négy ökre, három tehene, két lova és negyven juha volt, holott hatot, hatot, négyet, illetve hetvenegyet örökölt.⁶² Testvére, István csupán egyszer vásárolt az árveréseken, 9 Ft-ért egy „borsatut” vett 1813-ban, a családi „satu” ugyanis az osztozkodásnál Jánosnak jutott. János sok vásárlása feltehetően azokat a tárgyakat pótolta, amelyek az osztozkodás után a háztartásából hiányoztak; míg nyolc vagy még több évvel később a törékeny és már sokat használt tárgyak el is használódhattak.

⁶² MNL BKML V.201.d.2. 1816/1817. 573.

Az olcsóbb, használt tárgyak vásárlását magyarázhatja anyagi helyzete is, hiszen nagy összeget kellett fizetnie testvérének, és vagyona is csökkent az évek alatt.

Kisebb gazdák is kihasználták az árveréseket, és akár húszéves periódus alatt is visszatérően vásároltak kisebb értékű eszközöket, ritkábban bútorokat is. A tárgyak között inkább a háztartási eszközök vannak többségben, míg a gazdálkodás eszközei, néhány kézi eszköztől eltekintve, ritkák. A több árverésen is vásárlók között találunk néhány birtoktalan, de szőlővel, nagyállatokkal rendelkező irredemptust is. Dobrádi János és felesége 22 tételt vásárolt öt árverésen 1802 és 1830 között. Először, 1801-ben ifj. Dobrádi János néven szerepel a jegyzőkönyvekben: Lébel Salamon zsidó kereskedőtől vásárolt kevesebb mint 1 Ft-ért egy butellát és egy nyeles serpenyőt, majd a következő évben két kisebb gazda árverésén vett nyoszolyát, fogast, tálakat, zsákokat, konyhakést és egy közel 3 Ft értékű szánkót. Valószínűsíthető, hogy ekkoriban vált külön apjától (1802-ben egy Dobrádi János szerepel az adóösszeírásban, vagyona hét nagyállat, négy akó bor), hiszen 1810-ben már két Dobrádi Jánost (az egyiket „öreg” megnevezéssel) írtak össze az irredemptusok között, és mindkettőjüknek hat-hat nagyállata volt, míg az apa rendelkezett két kisebb állattal (sertés vagy juh) és volt egy (a fiának két) akó bora is.⁶³ A negyedik, kéttételes vásárlás (hét tányér, egy rosta) 1811-ben egy elszegényedett gazda, míg az utolsó 1830-ban egy kisebb birtokkal rendelkező gazda árverésén történt. Ekkor Dobrádi Jánosné 11 tételt, 34 tárgyat vásárolt, például 16 kanalat, köztük fa és „pléh” evőkanalakat, lábasokat, tálakat és egyéb kis értékű háztartási tárgyakat, 1 Ft 28 kr értékben.

* * *

A rendelkezésre álló adatok, információk alapján megkíséreltük megállapítani az árverésen vásárlás okait, motivációját. Leíró források e motivációkat ritkán segítik megfejteni. Eötvös Károly már jelzett néhányat a Kisfaludy Sándor árveréséről szóló leírásában, mint a híres ember, különleges eset iránti érdeklődést, a ritka jó darabok megszerzésének vágyát vagy a barátok és ismerősök tisztességből, kegyeletből való jelenlétét és vásárlását. Ezek az okok, motivációk a kiskunhalasi árverések kapcsán is kitapinthatóak voltak, főleg a különleges társadalmi státusú személyek javainak esetében. De az árverésre járásnak a leggyakrabban sokkal prózaibb okai voltak: a használt és így olcsóbb tárgyakkal tudták a vásárlók pótolni saját tárgyegyütteseik hiányosságait.

Az árverésen vásárolt tárgyak fontos szerepét a tárgyegyüttesek kialakításában a néprajzi kutatások megfigyelései néhány esetben pontosan és részleteiben rögzítették. Segítségükkel sokkal jobban értelmezhető az árverések szerepe a fogyasztási szokásokban, és e kutatások megerősítik kevés adat alapján megfogalmazott következtetéseinket. K. Csilléry Klára például Tiszaigar-tanulmányában a bútoregyüttesek összeállításával kapcsolatban, az 1830-as évekre vonatkozóan

⁶³ MNL BKML V.201.d.2. 1810/1811. 606.

állapította meg, hogy „a különköltöző szegények bútorzatában csak az volt az új, amit a menyasszony kapott; sokszor ez is az édesanyáról, sőt nagyanyáról maradt, vagy árverésen vették. A többi szükségest apránként, többnyire használtan vásárolták meg.”⁶⁴ Ez nem változott később, az 1930-as években sem: „A szegény lány – bár a cselédként eltöltött évek során csak kelengyjére gyűjtögetett – csak ágyat és *sifont* vehetett, ezt is sokszor csak árverésen, ócskán.”⁶⁵ Dunapataji kutatásában is hasonló eredményre jutott: a szegény paraszt egyetlen szobájában található bútorok többsége árverésen vásárolt, módos családok hagyatékából származó darab volt.⁶⁶ Hartára vonatkozó tanulmányában még részletesebben mutatta be egy tárgye gyűttes kialakulását és az árverésen vásárolt tárgyak ebben játszott szerepét:⁶⁷

„[Katona Krisztina] 1896-ban házasodott össze Lehotzki Henrikkel, aki négy hold földet birtokolt és telente takácsmesterséggel foglalkozott, nyáron meg hajósként, részes aratóként és cséplőgép mellett kereste a kenyerét. 1904-ben, nyolc évvel a házasságkötésük után jutottak hozzá, hogy elkészíttessék a vetett ágy elé állítandó székeket – azokból is csupán kettőre tellett, a Hartán elvárt három helyett – és csak az egybekelést követő tizenegyedik esztendőben, 1907-ben tudták megrendelni az asztalt és a hozzá való sarokpadot. A berendezés lehangsúlyosabb darabját: a ruhásszekrényt már árverésen kényszerültek megvenni – egy 1886-ból való példányt –, hasonlóképp egy ládikához. Hartán ugyanis a lakásfelszerelési tárgyak beszerzésének ez a módja általánosan elfogadott volt.”

Még nagyobb gondot jelentett, ha egy második szobát, a tisztaszobát is be kellett rendezni. Ilyenkor még jobban elhúzódott időben a bútorok beszerzése és a „szükségmegoldások”, vagyis az árverésen vásárlás is mindennapos gyakorlat volt.⁶⁸

Nem csak az értékes bútorok beszerzése jelentett azonban gondot a szegény háztartásokban: a háztartási-gazdálkodási eszközöket is gyakran használtak és árverésen vásárolták. Például egy ötholdas dobozi gazda a 20. század első felében sütőteknőt, kenyérsütéshez használt kovászfát vásárolt árverésen, akárcsak vasgereblyéjének a fogait.⁶⁹ Fél Edit és Hofer Tamás átányi kutatásában azt állapította meg, hogy „[a]kinek nem telt új ekére, az használtat szerzett a vásáron, vagy még inkább kéz alatt a faluban”.⁷⁰ A jelenséget értelmezve azt állapították meg, hogy „a használt ekék forgalma renndezi el a különféle eketípusok elosztását a különböző vagyoni rétegek között: a divatjamúlt, régies típusok használtan alá-

⁶⁴ K. Csilléry 1952: 107.

⁶⁵ K. Csilléry 1952: 94.

⁶⁶ K. Csilléry 1985: 201.

⁶⁷ K. Csilléry 1987: 300–302.

⁶⁸ K. Csilléry 1987: 392–393.

⁶⁹ Nagy 1989: 402–408.

⁷⁰ Fél – Hofer 1974: 385.

szállnak a szegényebbek, kisérdők kezére”.⁷¹ Ez a néhány példa is bizonyítja, hogy az árveréseken beszerzett használt tárgyak meghatározó szerepet játszottak a hagyományos paraszti közösségek tárgyhiányos világában. A szegényebb rétegek számára ez volt az egyetlen lehetőség a hiányzó eszközök, tárgyak pótlására, de még a módosabbak számára is nagy vonzerővel bírt.

A kiskunhalasi árverésekkel végzett mikroelemzések azt mutatták, hogy a 19. század elején a katolikus plébános vagy az iparosok tárgyai ritkán kerültek szegényebb gazdarétegekhez. Társadalmilag az árverések közönsége erősen zárt hálózatot alkotott, a karakteres társadalmi csoportok tagjai társaik árverését nagyobb intenzitással keresték fel. Jól körülhatárolható vásárlói hálózatot alkotott a város módos gazda és nemes, tisztségeket betöltő rétege, akik sok árverésen megfordultak. A közép- és kisgazdák, illetve a földnélküliek viszont leginkább hasonló vagyoni helyzetű vagy esetleg módos gazdák árverésein pótolták eszközkészleteik hiányosságait. Az árveréseken való részvételt a vagyoni helyzet és főleg a rendelkezésre álló készpénz nagysága alapvetően befolyásolta. A halasi iparosok felülreprezentáltsága egyes árveréseken ezzel is magyarázható.

Az esettanulmányok alapján a vásárlói hálózatok hálózatelemzéssel történő feltérképezése további érdekes eredményeket hozhat, társadalmi kapcsolatok, közelségek és távolságok differenciált képét is megrajzolhatja. De ezzel a vizsgálattal terveink szerint nem fogjuk megvárni a *Korall* 100. lapszámát!

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (MNL BKML)

V.201. Kiskunhalas város tanácsának iratai, 1636–1848.

b. Közigazgatási iratok.

3. Árvaiügyi iratok, 1759–1800.

4. Vegyes közigazgatási iratok, 1764–1851.

d. Összeírások 1725–1845.

2. Állami adóösszeírások: 1802/1803, 1810/1811, 1816/1817.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

X.2302. A 702–706. Református vegyes anyakönyv, 1678–1880.

X.6582. A 5144–5147. Római katolikus vegyes anyakönyv, 1769–1884.

⁷¹ Fél – Hofer 1974: 385.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bagi Gábor 2001: Kiskunhalas társadalmá a redempciótól a polgári forradalomig (1745–1848). In: Ö. Kovács József – Szakál Aurél (szerk.): *Kiskunhalas története 2.* Kiskunhalas, 355–389.
- Benda Gyula 1988: *A keszthelyi uradalom 1850 előtti hagyatéki és vagyoni összeírásai: Keszthely 1711–1820.* (Fontes Musei Ethnographie 1.) Budapest.
- Berta Péter (szerk.) 2012: *Hasznáلتcikk-kultúrák: Ideológiák, gyakorlatok és értelmezői közösségek.* Budapest.
- K. Csilléry Klára 1952: Vázlatok a tiszai népi lakáskultúrából. *Ethnographia* (63.) 1–2. 83–111.
- K. Csilléry Klára 1985: A lakáskultúra társadalmi rétegek szerinti differenciálódása. *Ethnographia* (96.) 2–3. 173–211.
- K. Csilléry Klára 1987: A hartai bútor. *Cumania* 10. 375–418.
- Deák Éva 2012: A használt ruha mint ajándék, árucikk, zálogtárgy és fizetőeszköz a 17. századi Magyarországon. In: Berta Péter (szerk.): *Hasznáلتcikk-kultúrák: Ideológiák, gyakorlatok és értelmezői közösségek.* Budapest, 66–81.
- Deceulaer, Harald 2008: Second-hand Dealers in the Early Modern Low Countries: Institutions, Markets and Practices. In: Fontaine, Laurence (ed.): *Alternative Exchanges: Second-hand Circulations from the Sixteenth Century to the Present.* New York, 13–42.
- Eötvös Károly 2004 [1909]: Ki ád többet érte? In: Uő: *A balatoni utazás vége.* (S. a. r. Szalay Károly.) <http://mek.oszk.hu/04900/04924/html/balaton0047.html> (Utolsó letöltés: 2013. március 13.)
- Fél Edit – Hofer Tamás 1974: *Geräte de Átányer Bauern.* Magyar nyelvű kézirat. (MTA Könyvtár Kézirattár.) Koppenhagen – Budapest.
- Fél Edit – Hofer Tamás 1997: *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban.* Budapest.
- Fontaine, Laurence (ed.) 2008: *Alternative Exchanges. Second-hand Circulations from the Sixteenth Century to the Present.* New York.
- Granasztói Péter 2010: *Az eltűnt mindennapok nyomában: Mezővárosi társadalom a tárgyi világ tükrében (Kiskunhalas 1760–1850).* Budapest.
- Horváth József 2001: Lébényi plébánosok hagyatéka a 18–19. század fordulóján (Kísérlet egy irategyüttes elemzési lehetőségeinek bemutatására). *Arrabona* (39.) 1–2. 329–364.
- Nagy Gyula 1989: Adatok Doboz gabonatermesztéséhez. In: Réthy Zsigmond (szerk.): *Dobozai tanulmányok.* Békéscsaba, 373–409.
- Nagy Szeder István 1935: *Kiskunhalas gazdaságtörténete.* (Kiskunhalas város története oklevél-tárral 4.) Kiskunhalas.
- Péter Ferenc 2000: Családkönyv a nemes kiséri Péter családról. In: Szakál Aurél (szerk.): *Péter család: A nemes kiséri Péter család Kiskunhalason.* Kiskunhalas, 10–85.
- Roche, Daniel 1989: *La culture des apparences: Une histoire du vêtement (XVIIe – XVIIIe siècle).* Paris.
- Szabó Attila 2001: Kiskunhalas adóterhei a 18. század elejétől 1848-ig. In: Ö. Kovács József – Szakál Aurél (szerk.): *Kiskunhalas története 2.* Kiskunhalas, 169–192.
- Varsányi Péter é. n.: Utcák, terek, vásárok hírmondója. Portré Vásárhely utolsó dobosáról. Kézirat. (Néprajzi Múzeum, Kéziratgyűjtemény EA 33008.)